

Elektroniska böcker på bibliotek
Bibliotekariers och användares syn på elektroniska böcker
utifrån intervjuer och samtal

JESSICA ANDREASSON

HÖGSKOLAN I BORÅS

© **Författaren**

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel: Elektroniska böcker på bibliotek: Bibliotekariers och användares syn på elektroniska böcker utifrån intervjuer och samtal

Engelsk titel: Electronic Books in Libraries: Librarians' and Users' Opinions of Electronic Books according to Interviews and Dialogues

Författare: Jessica Andreasson

Kollegium: 4

Färdigställt: 2005

Handledare: Arja Mäntykangas

Abstract: The purpose of this paper is to describe how librarians and users think of electronic books in libraries. My questions are:
-What are electronic books, and how do they work?
-How has electronic books been implemented by librarians in the libraries and on the libraries' websites?
-How do users describe their view of electronic books?
-How do the librarians and users think of electronic book in the future?
To be able to answer these questions I have studied relevant literature, made qualitative interviews with two librarians at two similar libraries and I had dialogues with several users. Electronic books were introduced 2002 at the two libraries. In the beginning the libraries made different types of marketing, but today they only have the website with information. Their purpose was to try this out and offer the users a new media. So far, there are few users who borrow these books, and maybe it depends on technical conditions. According to the dialogues I had, most of the users have no idea what electronic books are. The advantages of electronic books, according to the users, are a fast way to reach a book, it is cheap and you do not have to return the book. The drawbacks are a limited choice of books. Some of the users thought they were difficult to use and preferred books with printed text. However, both librarians and users think that electronic books will develop in different ways.

Nyckelord: elektroniska böcker, e-böcker, bibliotek

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	0
1.1. BAKGRUND.....	0
1.2. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	1
1.3. AVGRÄNSNINGAR	1
1.4. LITTERATURSÖKNING.....	2
1.5. TERMER.....	3
1.6. METOD OCH MATERIAL	3
1.6.1. <i>Metod för intervju med bibliotekarier och samtal med användare</i>	3
1.6.2. <i>Urval och genomförande</i>	5
2. CENTRALA ASPEKTER	8
2.1. ELEKTRONISKA BÖCKER PÅ BIBLIOTEK	8
2.2. TILLGÄNGLIGGÖRANDE.....	11
2.3. BIBLIOTEKEN OCH DESS SAMLINGAR.....	14
3. INTERVJUER OCH SAMTAL	19
3.1. INTERVJUER MED BIBLIOTEKARIER	19
3.1.1. <i>Beskrivning av bibliotek A</i>	19
3.1.2. <i>Beskrivning av bibliotek B</i>	20
3.1.3. <i>Bibliotekens distributör, statistik och webbsidor</i>	21
3.2. SAMTAL MED ANVÄNDARE.....	25
3.2.1. <i>En kvinnlig användarprofil</i>	25
3.2.2. <i>En manlig användarprofil</i>	26
4. AVSLUTANDE DISKUSSION	28
5. SAMMANFATTNING	34
KÄLLFÖRTECKNING	35
BILAGA 1	37
BILAGA 2	38

FIGUR- OCH TABELLSAMLING

Figur 1: Teknik och material för olika typer av bibliotek (Buckland 1992)	15
Figur 2: Förändring av samlingar (Westlin Green 2003, s. 15, enligt Peter R Young).....	17

Tabell 1: Utlån av antal elektroniska böcker (hela länet).	22
Tabell 2: Fördelning mellan PC och Handdator vid utlån av elektroniska böcker (hela länet).	22
Tabell 3: Lån av elektroniska böcker på bibliotek A och bibliotek B år 2004, samt skillnaden i procent.	23
Tabell 4: Svar från första frågan (Bilaga 2): Känner du till elektroniska böcker?.....	25

1. INLEDNING

1.1. BAKGRUND

Vanligtvis förknippar de flesta personer bibliotek med möjlighet att låna olika typer av böcker och tidskrifter. Andra kanske vet att det finns tillgång till Internet, databaser, cd-skivor etc. Under åren har en hel del nya medier tillkommit. På flera av landets bibliotek finns idag (hösten 2004) elektroniska böcker att låna. Det är en relativt ny tjänst som funnits i några år. Nedan kommer jag, med hjälp av några få återblickar, att i korthet att beskriva hur elektroniska böcker (elektroniska dokument) gjort sitt intåg.

Redan 1945 skrev amerikanen Vannevar Bush en artikel som publicerades i *Atlantic Monthly* med rubriken "As We May Think". Eftersom Bush förstod att mängden pappersdokument till slut skulle bli enorm, beskrev han hur man skulle kunna lagra information mekaniskt och hur det skulle kunna vara sökbart, dvs. en typ av elektroniska dokument. Dock blev inte idén genomförd, men han var föregångare inom tekniken och sedan dess har utvecklingen gått vidare (Bush i Isenberg 2004).

1999 kan ses som det året då elektroniska böcker slog igenom. Genomslagskraften blev dock inte så stor som väntat, men under detta år introducerades elektroniska böcker och olika läsplattor (små handdatorer). Både förhoppningar och farhågor kunde konstateras när elektroniska böcker började bli verklighet för konsumenterna. Man såg studenter som en stor målgrupp eftersom antalet kursböcker på bibliotek oftast är minimalt. Man såg också affärsfolk som optimala kunder då facklitteratur skulle kunna vara lätt att transportera vid resor. Men man menade också att kostnaden för läsplattor behövde sjunka samt att frågorna kring upphovsrätt borde diskuteras mer (Sundelin 1999, s. 1).

På bibliotekshåll såg man att datortekniken gått framåt, och man menade att bokbranschen borde hänga med. Lars Johansson Benthorn (1987) ansåg att det viktigaste var att orden och budskapet kom fram, oavsett om det var via datorn eller från tryckpressarna som boken kom ifrån. På ett föredrag på Bok- och Biblioteksmässan 1999 sade Sven Nilsson att den nya tekniken var avhängig huruvida biblioteken kunde definiera om sin roll. Han menade att det innebar nya möjligheter och att biblioteken borde vara aktiva inom detta område (Zorn 1999, s. 10).

Idag ser utlåning och inköp ut att öka konstant. Fabian Fisher från eLib¹ visar att det hittills under 2004 har ökat 40 procent jämfört med 2003. Dagens problem för elektroniska böcker handlar om att det finns flera olika systemprogram att välja mellan och dessa är inkompatibla med varandra. Det finns idag tre olika system för elektroniska böcker; Microsoft, Adobe och Mobipocket, som används i Sverige (Åkerman 2004).

Min erfarenhet av elektroniska böcker är att man kunnat köpa dessa böcker på olika typer av bokhandlar via Internet. Eftersom jag själv är novis inom området väckte det min nyfikenhet att ta reda på mer om detta nya medie. Frågor som; hur många utnyttjar denna tjänst, vilka använder det, har biblioteken funderat på någon form av

¹ eLib är distributör för elektroniska böcker, se även <http://www.elib.se>

marknadsföring, dök upp. Eftersom utvecklingen och utlåningen på bibliotek har börjat komma igång, ser jag denna ”nya” tjänst som intressant att undersöka. Naturligtvis är denna kunskap föränderlig.

1.2. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Syftet med uppsatsen är att beskriva tjänsten elektroniska böcker. Beskrivningen görs dels utifrån två intervjuer med bibliotekarier och dels utifrån samtal med ett antal utvalda användare.

Tanken är att, med hjälp av litteraturstudier, intervjuer och samtal få en inblick i hur bibliotekarier arbetar med elektroniska böcker på bibliotek och hur vetskapen om elektroniska böcker på bibliotek ser ut hos ett antal användare under hösten 2004 och vintern 2005.

För att kunna uppnå syftet har jag följande frågeställningar:

- Vad menas med elektroniska böcker och hur fungerar det praktiskt?
Frågan innebär att jag förklarar begreppet, dels för mig själv och dels för att läsaren skall få en introduktion om dessa böcker.
- Hur har elektroniska böcker implementerats av bibliotekarier på biblioteken och på bibliotekens webbsida?
Jag vill ta reda på hur man valt att arbeta med elektroniska böcker och hur man tillgängliggör dessa för användaren. Webbsidan är en viktig plats eftersom det är där användaren möter elektroniska böcker.
- Hur beskriver några användare sin syn på elektroniska böcker?
Genom att fråga ett antal utvalda användare vill jag ta reda på vad man anser om elektroniska böcker och hur man fått kunskap om området.
- Vad har bibliotekarier och användare för tankar om elektroniska böcker i framtiden?
Min tanke är att se hur bibliotekarier som har kunskap och är insatta i ämnet tänker om framtiden jämfört med användare som har andra erfarenheter.

1.3. AVGRÄNSNINGAR

Jag kommer att avgränsa uppsatsen genom att endast behandla elektroniska böcker som finns på folkbibliotek. Därmed kommer jag även bara att behandla förlag som distribuerar böcker till dessa bibliotek. Jag kommer också att avgränsa uppsatsen genom att undersöka två bibliotek. Från varje bibliotek intervjuar jag en bibliotekarie som har hand om, eller arbetar med elektroniska böcker. Jag kommer även att genomföra samtal där jag ställer frågor till utvalda användare. Det blir därmed inte någon allmän syn på elektroniska böcker utifrån dessa två grupper utan visar hur det ser ut på två olika bibliotek och hur ett antal användare ser på området. Jag har också valt att inte behandla kopieringsrättigheter angående elektroniska böcker i denna uppsats.

1.4. LITTERATURSÖKNING

För att finna material till denna uppsats har jag sökt litteratur om elektroniska böcker, marknadsföring och tillgänglighet. Trots att elektroniska böcker funnits några år, och är relativt etablerat både inom bibliotek och inom Internetbokhandel har det varit svårt att finna passande material. Jag har använt mig mest av tidskriftsartiklar som jag sökt via olika databaser, t ex Nordiskt BDI-index. Förutom artiklar har jag också använt mig av några webbsidor som givit bra information (se källförteckning)

Katarina Jander har skrivit en magisteruppsats om elektroniska böcker vid Lunds universitet (se källförteckning). Janders uppsats är intressant för mig då vi behandlar ungefär samma ämne, men med den skillnaden att Janders uppsats är från 2002 och att det är högskole- och universitetsbibliotek som undersöks. Uppsatsen handlar om hur elektroniska böcker implementerats vid fyra olika bibliotek och vilka val och beslut som ligger bakom. Biblioteken som behandlas i uppsatsen använder sig av andra e-bokdistributörer än de jag kommer ta upp, på grund av att deras verksamhet riktar sig mot studenter, varför detta har varit svårare att jämföra. Dock finns det många andra beröringspunkter som är jämförbara med tanke på att skaffa ett nytt medium till biblioteket.

Ytterligare en uppsats är Jenny Westlin Greens magisteruppsats ”Den gränslösa samlingen” (2003) från BHS, Borås. Hon beskriver hur fria webbresurser hanteras på några forskningsbibliotek och vilken plats de fått i biblioteksbeståndet. Uppsatsen handlar om elektroniska dokument och hur bibliotekarierna ser på dessa utifrån begreppet samling samt hur utvecklingen sett ut angående implementeringen av dessa dokument på bibliotek, vilka är gemensamma nämnare för våra uppsatser.

Inom ämnet marknadsföring har det varit lättare. Vid katalogsökningar på bibliotek har det istället varit svårt att välja eftersom antalet träffar varit enormt. Jag har använt mig av Micael Dahléns bok ”Marknadsföring i nya media – marknadsföring i kubik” (2002), vilken passar bra för denna uppsats eftersom den fokuserar på hur man skall marknadsföra varor i nya media. Jag jämför då elektroniska böcker som (handels)vara vilken skall marknadsföras i ett nytt medium (Internet). Dahlé är doktor i marknadskommunikation vid Handelshögskolan i Stockholm.

Niels Ole Pors har skrivit om tillgänglighet i ”Tilgaengelighed og graesning” (1994). Boken handlar om tillgänglighet och bestånd, och hur biblioteken skall arbeta för att öka tillgängligheten för användarna. Pors betonar vikten av att se biblioteket ur användarens synvinkel. Han menar också att det är av betydelse att utvärdera bibliotekets samling för att kunna anpassa det till de användare som besöker biblioteket. Här ser jag möjligheten att kunna jämföra elektroniska böcker med böcker med tryckt text som boken handlar om. Pors är lektor på institutionen för biblioteksutveckling på Danmarks Biblioteksskole i Köpenhamn.

Michael Buckland beskriver i sin bok, ”Information and Information Systems” (1991), en teori om tillgång till information, och hur den skall bli tillgängliggjord. Oavsett vad det är för typ av informationskanal, t ex arkiv, bibliotek eller museum, är tillgången till information något som man hela tiden kommer tillbaka till. Termen tillgång

förekommer i många olika situationer, och hur ofta eller hur mycket man får tillgång till kan variera beroende på om det är en gratis tjänst eller om den är avgiftsbelagd.

Michael Buckland har även skrivit "Redesigning Library Services – A manifesto" från 1992. I denna skrift jämför Buckland "The Paper Library", "The Automated Library" och "The Electronic Library" med varandra och hur man kan se på användarnas behov. Buckland är professor på University of California, Berkeley, i biblioteks- och informationsvetenskap.

1.5. TERMER

Med elektroniska böcker avser jag i denna uppsats litteratur som går att låna elektroniskt via bibliotekens webbsidor. Biblioteken som jag undersöker i uppsatsen har även annat elektroniskt material, såsom tidskrifter, men här avses endast böcker som lånas från eLib, vilken är den distributör som används av de båda biblioteken.

Ordet e-bokläsare kan ha olika betydelser. Dels menar man det program till en dator med vilket man kan läsa en elektronisk bok. Dels menar man en typ av handdator i vilken man kan läsa en elektronisk bok. I denna uppsats avser jag att använda e-bokläsare synonymt med de olika dataprogram som finns tillgängliga.

Katarina Jander menar i sin uppsats att eftersom tekniken är relativt ny, medför det att språkbruket för detta medium ännu inte har format sig. Risker för förväxlingar mellan olika begrepp är fortfarande stora. Många menar att det är viktigt att skilja mellan texten och tekniken som används för att läsa den. I framtiden kommer kanske andra begrepp att myntas. Jander föreslår att man i framtiden kanske kommer att benämna dem gratis eller kommersiella texter istället (Jander 2002, s. 16-18).

Jag har valt att beskriva marknadsföring som tillgängliggörande i denna uppsats eftersom jag tycker att det passar bättre in i folkbibliotekssammanhang.

De personer som jag valt att ha samtal med kommer jag att benämna användare i denna uppsats. Det finns dock möjlighet att vissa personer inte är användare av just elektroniska böcker. Jag använder det ändå som ett samlingsnamn för att kunna referera till både enskilda personer och gruppen som helhet med vilka jag utfört samtal med.

1.6. METOD OCH MATERIAL

Nedan redovisas hur jag gått tillväga när jag genomfört intervjuer och samtal för att få svar på mitt syfte, därefter beskriver jag hur urval och genomförande gått till. Med intervjuer avser jag ett längre möte med mer djupgående frågor. Samtal innebär färre och enklare frågor samt tidsmässigt kortare möte.

1.6.1. Metod för intervju med bibliotekarier och samtal med användare

För att kunna besvara intervjufrågorna i Bilaga 1 kommer jag att använda mig av kvalitativ metod i form av kvalitativa intervjuer. Valet grundar sig i att jag önskar få en ansenlig mängd information utifrån de frågor jag formulerat. Det innebär att jag

kommer att välja ut ett fåtal respondenter (två bibliotekarier) och därmed utföra mer omfattande intervjuer.

Kvalitativa intervjuer utmärks bland annat av att man ställer enkla och raka frågor, men att man får tillbaka komplexa och innehållsrika svar. Man får därmed ett mer omfattande material som man skall försöka hitta mönster och svar i (Trost 1997, s. 7). Rent tekniskt innebär kvalitativa intervjuer hög strukturering, och låg grad av standardisering. Med hög strukturering menas att intervjun har god struktur, man vet vad man vill fråga om. Låg standardisering innebär att man anpassar sig efter den intervjuades språkbruk, man tar frågorna i den ordning de passar och försöker vara så flexibel som möjligt (Trost 1997, s.19-22). Fördelen med att man intervjuar på plats är att man kan lätt ställa följdfrågor, och även studera kroppsspråk och tonfall. Man kan även tänka på att ens egen syn på ämnet kan påverka den som man intervjuar. Beroende på hur frågor ställs, kan intervjuarens tonfall och mimik påverka den person man möter (Jander 2002, s. 13).

Valet av frågor har funnits med under hela uppsatsarbetet. Jag har skrivit ned frågor när de dykt upp, och sedan kategoriserat dem, för att få en struktur. Jag avser sedan, att delge respondenterna de mest övergripande frågorna innan intervjutillfället, och ha följdfrågor som komplement för mig själv under intervjun för att kunna styra samtalet åt rätt håll. De frågor som jag avser att skicka till respondenterna i förväg, måste bearbetas så att de trots dess enkelhet, kan ge dem en förståelse om vad intervjun kommer att handla om. Widerberg förespråkar att man börjar med en analyskiss, där man skriver ned det man vill få ut av intervjuerna. Risker är annars att man inte får med allt som kan vara relevant kring intervjuämnet. Utifrån denna skiss utformar man sedan en intervjuguide, vilken "... ska i konkret form vara det översatta uttrycket för det man önskar analysera." (Widerberg 2002, s. 68). Jag har inte följt Widerbergs metod till punkt och pricka, men haft det i åtanke när jag arbetat fram intervjufrågorna.

Syftet med intervjuerna är att få en inblick i hur bibliotekarierna arbetar med elektroniska böcker på respektive bibliotek (se Bilaga 1).

I början av mitt uppsatsarbete var tanken att fyra användare skulle intervjuas, en man och en kvinna från respektive bibliotek. Även här skulle kvalitativa intervjuer användas. Eftersom utlåningen än så länge är begränsad, och endast ett fåtal personer lånar elektroniska böcker kan risken vara att man t ex får mycket positiva svar alternativt negativa svar och därmed inte så stor mångfald bland svaren. Efter hand kom dessa planerade intervjuer istället bli ett antal frågor till användare (se Bilaga 2).

Som alternativ för intervju föll då valet på att genomföra ett antal kortare samtal. Mitt syfte med att samtala med användare var att kunna få fler personers åsikter, och att jag skulle träffa dem personligen (ej telefonsamtal) för att kunna ha tid att genomföra ett lugnt och avslappnat samtal. Samtalen beräknade jag skulle ta ca 5-15 minuter beroende på hur många frågor som besvarades. Dock blir det inte så ingående vad varje person tycker som vid en kvalitativ intervju. Syftet var också att kunna se bland ett flertal personer hur vanligt det var att man lånar elektroniska böcker etc. Jag har valt två olika urvalskriterier, dels kön och dels ålder (se Bilaga 2). Min förhoppning var att kunna finna personer som passade in i alla olika kategorier. Därefter är tanken att frågorna

skall börja med stor spännvidd för att sedan bli smalare efterhand. De två första frågorna är tänkt att ganska snabbt se efter om personen som tillfrågas vet vad elektroniska böcker är, och om fallet inte är så, försöka få reda på varför. Är personen låntagare av elektroniska böcker följer ett antal frågor om ämnet. Syftet är att det skall gå relativt snabbt att genomföra samtalen. I de fall där respondenten inte vet vad elektroniska böcker är, skall man inte behöva svara på fler frågor än nödvändigt.

Resultaten av samtalen är tänkt att visa hur kunskapen om elektroniska böcker ser ut hos de användare jag pratat med. Tanken är att fråga personer i min omgivning med varierande bakgrund som (förutom ålder och kön) läsvana, utbildning och bostadsort. Min tanke är också att intervjua personer som har anknytning till de bibliotek där jag utför intervjuer eftersom jag då har lättare att jämföra svaren och åsikterna från samtalen med de bibliotek där jag har satt mig in i utbudet. Samtalen kommer att styras utifrån de antal frågor jag använt mig av. Jag har därmed chans att förklara om något är oklart. Innan samtalen genomförs kommer jag naturligtvis förklara syftet med varför jag genomför dem, och att anonymitet är en självklarhet.

De intervjuade bibliotekarierna och de användare jag samtalat med kommer att omnämnas anonymt i uppsatsen. Det är ur etisk synvinkel viktigt att man kan garantera att de medverkande inte kan härledas, vare sig som person eller till arbetsplats (Widerberg 2002, s. 95). I den färdiga uppsatsen är det sedan möjligt att de intervjuade kan känna igen sig själva som individ. Innan man genomför intervjuer och samtal är det viktigt att de som skall intervjuas är medvetna om syftet med intervjun och att man har talat om anonymitet (Trost 1997, s. 40, 94-95).

Förvaring av intervjumaterial är en viktig del i uppsatsarbetet. Vare sig det blir anteckningar eller bandinspelning, är det fortfarande viktigt att tänka på anonymiteten. Helst skall intervjun skrivas ut på papper för att kunna bevara materialet på ett säkert sätt. En diskett eller cd-skiva håller inte för evigt, och kan lätt skadas eller komma bort. Sparar man materialet som fil på datorn kan problem som stöld och radering orsaka förlust. Widerberg menar att även förvaring av intervjumaterial handlar om etik (Widerberg 2002, s. 121-122). Svaramaterialet i pappersform från intervjuer och samtal från denna uppsats finns i författarens ägo.

1.6.2. Urval och genomförande

Jag avser att intervjua två bibliotekarier som har hand om elektroniska böcker från två bibliotek som jag har närhet till. Jag väljer två skiljda bibliotek för att få så stor bredd som möjligt och få två biblioteks, eller två bibliotekariers, erfarenhet av elektroniska böcker. Min tanke med intervjuerna är att få ett så rikt och detaljerat material som möjligt. Under analysarbetet avser jag sedan att se hur och om deras uppfattningar överensstämmer eller skiljer sig åt. Urvalskriterier för biblioteken är att de har elektroniska böcker i sitt bestånd och att jag kan få intervjua en bibliotekarie som har hand om området.

De personer som ingår blir oerhört viktiga eftersom urvalet är så pass litet. Trost menar ändå att vid kvalitativ intervju är det inte så viktigt hur stort antal personer man intervjuar, utan att man finner ett mönster och kan urskilja viktiga och typiska aspekter.

Hur många personer man väljer att intervjua har också med tid och kostnad att göra. Intervjuer tar tid, inte bara att förbereda och genomföra utan även att analysera. Även om man gör ett begränsat antal intervjuer, kan man alltid komplettera om det behövs (Trost 1997, s 108-110).

Jag har gjort intervjuer med två bibliotekarier på två skiljda bibliotek som jag har geografisk närhet till. Jag tog kontakt med bibliotekarierna via telefon för att fråga om de var intresserade av att bli intervjuade och bestämde tid för möte med dem. Intervjuerna genomfördes på deras arbetsplats och jag hade i ett av fallen skickat intervjufrågor via e-post i förväg. I det andra fallet var det enligt bibliotekarien inte nödvändigt. Intervjuerna tog ca 1,5 timme var och jag förde anteckningar under samtalen. Innan jag träffade bibliotekarierna gick jag igenom respektive biblioteks webbsidor angående information om elektroniska böcker för att skaffa mig förkunskap.

I efterhand inser jag att bandspelare hade varit önskvärt då det ibland kan vara svårt att både föra anteckningar och att lyssna. Direkt efter intervjuerna skrev jag ned kommentarer och kompletterade mina anteckningar, vilket Trost rekommenderar (Trost 1997, s. 52). Det är inte alltid som bandspelare är det bästa, en del människor kan känna obehag av att bli inspelade. Tekniken kan ställa till problem, som att man måste vända sida på band eller att batterierna tar slut (Trost 1997, s. 51). Efter intervjuerna kom jag överens om jag kunde ta kontakt med bibliotekarierna om det var något som jag undrade över. Resultatet från intervjuerna redovisas i kapitel 3.

Jag kommer i fortsättningen benämna dem bibliotekarie/bibliotek A och bibliotekarie/bibliotek B. Bibliotekarierna, som är kvinnor, arbetar på folkbibliotek och elektroniska böcker ingår bland annat i deras arbetsuppgifter. Städerna, där respektive bibliotek ligger, är ganska likvärdiga i fråga om storlek, befolkning, utbildningsmöjligheter och arbetstillfällen etc.

Inför samtalen med användarna är min förhoppning är att kunna få svar från 20 personer, vilket betyder svar från två män respektive två kvinnor från varje åldersgruppindelning som jag gjort (se Bilaga 2). Jag valde att låta åldersgruppen 60-< vara öppen uppåt pga. att det kändes svårt att göra någon definitiv gräns. Den första åldersgruppen valde jag från 20 år dels för att det är vuxna personer som jag är intresserad av att fråga. Eftersom användning av elektroniska böcker än så länge är ganska liten, finns risken att de personer jag kommer att ställa frågor till inte kan svara på mer än de två första frågorna på grund av de inte utnyttjat tjänsten. Skulle fallet bli så får jag ta ställning till om jag skall fråga ytterligare ett antal personer. Man skulle också kunna se det som ett slags bekräftande att kännedomen om elektroniska böcker är liten.

Jag har genomfört samtal med användare utifrån ett antal frågor (se Bilaga 2). Fördelningen blev 50 % män och 50 % kvinnor, dvs 10 män och 10 kvinnor från respektive åldersindelning. De personer jag valt ut har möjlighet att utnyttja bibliotek A eller B. De flesta bor i stad A eller B och några bor i tätorter runt omkring städerna men hör ändå till någotdera av biblioteken. Samtalen har utförts på olika platser beroende av vad som passat för personen i fråga I de flesta fall har jag samtalat med användarna i sitt eget hem, några fall i mitt hem och i ett fall stämt möte på personens arbetsplats.

I efterhand, när samtalen var genomförda, hade jag trots mina farhågor fått ett ganska gott underlag för min uppsats. Av alla de personer som blev tillfrågade var två aktuella för fler frågor. Eftersom jag varit närvarande när frågorna ställdes hade jag också haft möjlighet att ställa följdfrågor och förklara. De två samtalen blev ett slags kvalitativt inspirerande intervjuer – dock med styrda frågor i en viss ordning. Dessa samtal var mycket intressanta och blev något längre än planerat, ca 45 minuter för vart samtal.

De två personer, som svarat jakande på de två första frågorna, till vilka jag ställde ytterligare frågor till var en kvinna 24 år och en man 31 år. Resultatet från dessa två samtal redovisas i kapitel 3.

2. CENTRALA ASPEKTER

2.1. ELEKTRONISKA BÖCKER PÅ BIBLIOTEK

För dagens bibliotek är nedskärningar och mindre anslag till medier inte helt ovanligt. För att ändå försöka göra så mycket som möjligt för de pengar man har, och för att behålla och samtidigt nå nya målgrupper, försöker biblioteken utöka sina tjänster. Biblioteken har varit bra på att hänga med bland nya trender, och var relativt tidiga med att erbjuda t ex Internet och CD-rom (Jander 2002, s. 48).

För biblioteken innebär elektroniska böcker ytterligare en tjänst som ökar samlingen och servicen för användarna. Fördelen med elektroniska böcker är att de alltid är tillgängliga, och kan lånas när som helst på dygnet. Andra fördelar är att det inte behövs någon fysisk hantering, böckerna varken försvinner, blir skadade eller lämnas tillbaka för sent. Samma bok kan lånas av flera låntagare samtidigt vilket gör att det inte blir kö på någon titel. Personalen på biblioteket får mer tid till annan verksamhet. Det är relativt enkelt att låna en elektronisk bok och man använder sitt lånekort för att identifiera sig som låntagare. Dock måste användaren ha tillgång till någon typ av dator för att kunna läsa den elektroniska boken (se kapitel 2.1.1). Lånetiden för elektroniska böcker varierar mellan bibliotek, men när lånetiden går ut upplöses boken från den dator till vilken den laddades ned. Bibliotekstjänst ser fortfarande att elektroniska böcker är i en utvecklingsfas där både mjukvara och hårdvara kommer att förändras (Bibliotekstjänst 2004).

Med elektroniska böcker kan bibliotekarier tillgodose efterfrågan på nya och efterfrågade böcker på ett enkelt sätt. Man kan utöka och minska samlingen beroende på hur efterfrågan ser ut. Chris Rippel har sammanställt några exempel där elektroniska böcker kan förbättra servicen på bibliotek:

- Det finns inte någon tryckt motsvarighet.
- När man snabbt behöver komma åt en titel.
- Ett sätt att erbjuda service till distansstudenter.
- Copyrightfria elektroniska böcker kan användas (Rippel i Jander 2002, s. 40).

Elektroniska böcker kan vara en möjlighet för rörelsehindrade personer och andra personer som har svårt att ta sig fysiskt till biblioteket. En annan grupp är utlandssvenskar, människor som reser mycket och vill ha med sig ett flertal böcker i ett kompakt format och befolkning i glesbygd som har långt till närmsta bibliotek. En förutsättning för att man skall kunna låna en elektronisk bok är att man har en dator med Internetuppkoppling. När boken väl är nedladdad behöver man inte vara uppkopplad utan man läser boken ifrån den e-bokläsare man valt att använda (eLib 2004).

Många förutsätter att kursböcker och facklitteratur passar bra som elektroniska böcker eftersom många kan låna samma bok och illustrationer gör sig bra visuellt vilket även kan kombineras med rörligt material (beroende på e-bokläsare) (Dahlström 1999). Jander ser också, förutom studenter, forskare och yrkesverksamma inom medicin, juridik och data som presumtiva användare på grund av mediets fördel att ständigt kunna uppdateras och dess kompakta format som är bärbart (Jander 2002, s. 23).

Trots den elektroniska bokens många fördelar är tekniken en stor nackdel. Utvecklingen går snabbt framåt, och inkompatibla format medför hinder för elektroniska böcker som blir beroende av plattformar och applikationer. Andra hinder är användarbeteende, läsvanor och attityder till datorer och läsning på skärm (Jander 2002, 24).

Jander menar i sin uppsats, att de bibliotek hon intervjuat, ses satsningen på elektroniska böcker som ett led i det elektroniska biblioteket – man försöker se det i ett helhetsperspektiv. Det har blivit en naturlig fortsättning efter elektroniska tidskrifter. De menar att de inte heller har någon speciell målformulering utan att man vill känna sig för och testa. Ett flertal menar också att det är svårt att göra för långsiktiga planeringar i och med att teknik och andra förutsättningar snabbt förändras (Jander 2002, s. 64).

eLib och Bibliotekstjänst är två företag som bland annat vänder sig till bibliotek för utlåning av elektroniska böcker.

eLib är ett företag som producerar och distribuerar elektroniska böcker. Bokförlagen Natur och Kultur, Piratförlaget samt AdLibris (Internetbokhandel) står bakom eLib. Det startade år 2000 och är ett av de första företagen som distribuerar elektroniska böcker med kopieringsskydd. eLib vänder sig till bibliotek och hjälper till med system för utlåning av elektroniska böcker. Förutom bibliotek distribuerar eLib elektroniska böcker till ett antal återförsäljare.

Enligt eLibs webbsida [040927] är ett drygt hundratal bibliotek anslutna till företaget och har eLib som distributör av elektroniska böcker. För biblioteken är det enkelt att använda eLib. Man upprättar en länk mellan bibliotekets webbsida och eLibs webbsida. eLib har utvecklat två olika versioner för utlåning som biblioteken får välja mellan, eLib Bas och eLib 2.0. eLib Bas är den enklare varianten och passar mindre bibliotek, medan eLib 2.0 har fler funktioner som kan anpassas efter biblioteket (eLib 2004).

Bibliotekstjänst ingår som ett av fyra affärsområden inom BTJ-gruppen. Huvudsakliga uppgifter för Bibliotekstjänst är att leverera informationstjänster och mediaprodukter till folk- och skolbibliotek. BTJ-gruppen ägs av Ratos (börsnoterat private equity-bolag), Litorina Kapital (riskkapitalbolag) samt Svensk Biblioteks förening (ideell förening). Uppkomsten till BTJ började bildas på 1930-talet och har genom åren bytt ägare och bolagsform samt även nått ut internationellt.

Ungefär ett trettiotal bibliotek är anslutna till Bibliotekstjänsts elektroniska böcker. Bibliotekstjänsts system för elektroniska böcker heter e-biblioteket. Böckerna kommer från svenska förlag och man har fokuserat på facklitteratur. Biblioteket sköter själva om systemet och kan bestämma vilka titlar man vill ha, hur många lån en användare får ha under en viss period. Katalogposterna skickas till biblioteket med Bibliotekstjänsts bibliografiska service och blir därmed sökbara (Bibliotekstjänst 2004).

Biblioteken kan vara anslutna både till eLib och till Bibliotekstjänst.

Kostnaden för att låna ut en elektronisk bok uppskattas till cirka 20 kronor per lån och bok. Det är ungefär samma kostnad som för en pappersbok. Hittills har utlåningen av

elektroniska böcker varit gratis, och antalet utlånade böcker har varit lågt i förhållande till böcker med tryckt text. Varje gång en användare vill låna om boken blir det ytterligare 20 kronor i kostnad för biblioteket. Med stramare budget kan det bli kostsamt för biblioteken. På Stockholms universitetsbibliotek har man genomfört ett pilotprojekt där studenter får betala för att få tillgång till kurslitteratur elektroniskt. En dags läsning kostar 35 kronor och fem dagar 100 kronor. Dock menar man att det blir billigare än att köpa, men det var heller inget lätt beslut att ta (Johansson 2002) Elektronisk kurslitteratur kan även uppdateras mycket enkelt, vilket skulle innebära att kurser som ges, alltid har tillgång till uppdaterad litteratur (Stenlund 2002, s. 4).

Det kan vara svårt att hitta ett system för att ta betalt för elektroniska texter, menar Mats Cavallin på Göteborgs universitetsbibliotek. Han menar att förlagen gör på liknande sätt som musikindustrin (för mp3): de producerar en textfil som inte går att kopiera eller skriva ut, vilket begränsar mediet. Om elektroniska böcker blir mer populärt, kan det bli aktuellt för biblioteken med eventuell betalning. Kanske måste man begränsa antalet lån för användare, säger Cavallin. Mats Dahlström, doktorand på Bibliotekshögskolan i Borås, menar att elektroniska böcker är förlagsstyrda och försöker likna böcker med tryckt text. Han tycker att biblioteken sluter ofördelaktiga avtal med förlagen. Hans framtidsvision om elektroniska böcker är "... texter som inte måste laddas hem till en dator, utan som finns direkt tillgängliga på Internet: som vanliga hemsidor eller i en databas. Men om nyproducerade texter skulle bli alltför lättillgängliga via biblioteken kommer bokförlagens vinster att minska och författarna bli utan sin lön." (Johansson 2002). Karin Bergström Grönvall menar att "... förlagen ofta hamnat i fokus snarare än användaren ..." (Bergström Grönvall i Stenlund 2002, s. 4), och håller med Dahlström om att det är betydelsefullt att biblioteken undersöker vilka alternativ som finns när avtal skall skrivas.

Annika Zachrisson, från Stockholms Universitetsbibliotek, menar man genom att ta betalt för utlåning av elektroniska böcker kan se det som en merservice. Det kan tyckas gå stick i stäv med bibliotekens motto, men även i dagsläget tar man t ex betalt för uthyrning av videofilmer etc. (Zachrisson i Stenlund 2002, s. 4).

Att veta vad som skall hända med elektroniska böcker i framtiden är svårt att sja om. Jander har utifrån sina intervjuer med bibliotekarier gjort en indelning med olika strategier för framtiden. Många bibliotek väljer att följa flera olika strategier.

1. Status quo – vänta och se
Innebär att biblioteket håller sig uppdaterat om vad som händer, men man driver inga egna idéer framåt.
2. Samarbete med andra bibliotek i konsortiebildning
Samarbete mellan bibliotek är ingen ovanlighet och i detta fall skulle t ex ett bibliotek, istället för flera, förhandla med förlag vilket skulle generera tidsbesparing, effektivitet och framförallt prisvinst.
3. Samarbete med förlag
Man samarbetar med förlag, men menar att en förutsättning är att det blir en lösning som båda parter vinner på.

4. Egen produktion av e-böcker
Biblioteket arbetar med att producera egna elektroniska böcker för att utöka sin samling (Jander 2002, s. 66-68).

I Janders uppsats tillgängliggör de bibliotek hon undersöker elektroniska böcker med inarbetade kanaler, både formella och informella. Man använder sig av de kontaktnät man har, där olika bibliotekarier eller andra som finns i referensgrupper, informerar om tjänsten. Man har också informerat via bibliotekens webbsidor eller nyhetsbrev per e-post. Biblioteken menar också att det är viktigt de elektroniska böckerna knyts till den egna katalogen – vilket både ger ökad användning samt en slags marknadsföring (Jander 2002, s. 60-61).

2.2. TILLGÄNGLIGGÖRANDE

Med tillgängliggörande avser jag hur elektroniska böcker skall nå användaren på bästa sätt, och hur man på bibliotek kan tänka på marknadsföring i olika former. Nedan kommer jag att beskriva tre olika författares teorier och tankar kring detta ämne. Det är Michael Buckland, Michael Dahlén och Niels Ole Pors.

Michael Buckland

Buckland har i sin bok "Information and Information Systems" kommit fram till sex olika aspekter, som måste övervinnas för att man skall få tillgång till information. Om de inte uppfylls kan de vara hinder eller barriärer. Buckland menar att anskaffandet och användningen av den information man hämtar hos en informationskanal har att göra med tillgång. Dock kan det i vissa fall inte alltid vara möjligt att erbjuda information. Det kan t ex inte finnas någon relevant källa, eller svaret på frågan är svårt att finna.

1. *Identifikation*. Man måste finna en passande källa. Det består ofta av två steg, först måste man bestämma var man skall leta och sedan vilket objekt man söker.
2. *Tillgång*. Man måste få tillgång till källan på något sätt; dokumentet skall levereras. Här behövs både logistik och teknik. Finner man inte sitt dokument måste man börja om och identifiera en ny källa.
3. *Pris* (för användaren). Måste användaren lägga ut pengar för att få tillgång till sin information? Priset som användaren "betalar" är kanske inte alltid pengar, utan det som behövs för att nå till målet. Det kan t ex vara tid, ansträngning för att ta sig någonstans likaväl som för att lära sig något nytt system. Priset måste kännas acceptabelt för användaren, annars är det ett hinder för tillgången.
4. *Kostnad* (för erbjudaren). Ofta är det kostnaden för tillgång inte en fråga om termer av kronor. De tjänster som t ex bibliotek erbjuder är i allmänhet avgiftsfria. Dock måste den som erbjuder information lägga ut vissa kostnader, som t ex ansträngning, tid och utrymme. Det får dock inte påverka deras (erbjudarens) roll, uppdrag eller värde.

5. *Förståelse*. När man väl fått tillgång till sin källa eller dokument, måste användaren ha tillräcklig kunskap för att förstå det. Om så inte är fallet, måste användaren få hjälp med att få dokumentet förklarat för sig, eller så bör användaren utöka sin kunskap för att kunna tillgodogöra sig dokumentet.
6. *Godtagbarhet*. Den sjätte punkten brukar inte normalt ses som en aspekt i fråga om tillgång till information men spelar ändå en praktisk roll. För att användaren till slut skall kunna ta till sig dokumentet fullt ut, krävs det att hon/han ser dokumentet som trovärdigt och pålitligt.

Det går att se på de sex olika aspekterna på olika sätt beroende på hur man ser på informationssystem. Man kan dela in de sex punkterna i två grupper. Ser man på information som ett objekt, ”information-as-thing”, ingår de fyra första punkterna: identifikation, tillgång, pris och kostnad. Det innebär att man ser det som ett mer begränsat system där användaren förses med information. Vill man ha en bredare syn och se informationen som kunskap, ”information-as-knowledge”, och att användaren blir informerad inkluderar man de två sista stegen: förståelse och godtagbarhet (Buckland 1991, s. 77-80).

Michael Dahlén

Dahlén menar att man inom marknadsföring av nya media bör tänka på ett nytt sätt; att utgå från den naturliga människan. Dahlén jämför hur människans primitiva egenskaper kan kopplas till marknadsföring, och hur man utifrån dessa kan agera.

Han utgår från några punkter:

- Människan är lat.
- Människan är feg
- Människan är trög
- Människan vill uppnå likhet (jämfört med andra människor, och även situationer).

Det kan låta ganska makabert men utifrån dessa punkter kan man skapa en mer realistisk marknadsföring. Dahléns syfte är att skapa naturligare marknadsföring, smartare marknadsföring och mer marknadsföring (marknadsföring i kubik) (Dahlén 2002, s. 8-9).

Sökkostnader innebär den eller de aktiviteter man måste göra för att nå fram till sin information. Kostnad betyder att alla aktiviteter man gör innebär någon typ av ekonomisk förlust, dock inte alltid i rena pengar. Man måste kanske gå någonstans (man sliter på skor och kläder), man använder någon typ av fordon (värdeminskning), man måste slå på datorn (ström kostar samt eventuella avgifter för uppkoppling av Internet), man måste ringa (telefonräkning) osv. Ju högre sökkostnaden blir desto mindre är chansen att man når sin information. Samtidigt innebär det att, om det tar för lång tid tröttnar människor. Man orkar inte leta (vilket går tillbaka till Dahléns utgångspunkter – människan är lat). En annan anledning är också att utbudet av information runtomkring är så stort (och det ökar), vilket gör att vi människor blir ännu latare och anstränger oss mindre. Det är bekvämt att finna informationen direkt. Stora annonser och färgglad text uppmärksammas fortare bland information. Det gäller att få kunden att lätt hitta den

produkt man marknadsför, annars väljer hon/han något annat. Det innebär att man måste få produkten till kunden utan att kunden måste anstränga sig så mycket (sök kostnaderna måste minskas). Lösningen är att bryta människors beteenden och hitta nya placeringar för produkter (Dahlén 2002 s.18-20).

I olika situationer automaticerar man sina beteenden. När man besöker en Internetsida tenderar man, när man är van att besöka en viss sida, att alltid titta på samma ställen. Man vet vad man söker och var t ex rubrikerna finns för att klicka på dem. Likaså när man går och handlar; man vet var varorna är placerade och man går ofta sin vanliga rutt i butiken, vilket tyder på att människan är både lat och trög. Människor lägger sig ofta till med vanor, och det gäller inom marknadsföring att försöka kunna bryta dessa mönster. Eftersom man ofta gör på samma sätt, missar man ur marknadsförings synpunkt, många annonser eller reklam (Dahlén 2002, s 21-24).

Människor är formbara (påverkbara) av nya saker i relation till tid. Dahlén använder sig av kurvor för att beskriva fenomenet. Det finns olika kurvor som, beroende på hur nytt något är, visar att man i början ofta är lite tveksam (människan är trög), men efter lite tid blir mer och mer nyfiken (formbar), och att det efter ett tag sedan svalnar av och avtar. Han menar att ofta har man förutfattade meningar om hur en miljö skall se ut när man t ex shoppar kläder eller besöker ett bibliotek. När sedan samma företeelse går att utföra på Internet vill man ofta att det skall se likadant ut, man vill känna igen sig (det skall vara lika). På grund av detta tar det ofta längre tid för nya media att slå igenom elektroniskt. Här är det viktigt att "arbeta med enkla signaler". Det är bättre att använda sig av invanda mönster, vilket ger en chans till igenkännande (Dahlén 2002, s. 34-36).

När en användare besöker en webbsida första gången har hon/han oftast en föreställning om hur det skall se ut. Det är viktigt att första intrycket blir positivt, annars är risken att man inte kommer tillbaka, speciellt om användaren tagit sig dit på eget initiativ (inte via reklam etc.). En annan viktig del är organisationen på webbsidan. Den skall vara enkel utformad men ändå komplex. Det skall vara lätt att hitta, och det skall gå snabbt att finna den information man önskar. Dahlén skriver: "Gör inte saker annorlunda, gör det lika." (s 80). Med det menar han att det är en fördel om användaren kan känna igen webbsidan, även om det tillkommer nya delar. Bland annat tar han Aftonbladets webbsida som exempel. De har i princip lagt ut sin dagstidning på nätet (samma utformning), vilket gör att människor känner igen sig, det är lätt att hitta och sidan är mycket välbesökt. "Vi har betydligt lättare att ta till oss saker om vi kan relatera dem till sådant vi redan känner till." (s. 80). Som tidigare nämnts tycker människan om att känna igen saker, det inger trygghet och man känner förtroende (Dahlén 2002, s 75-82).

När man väl skapat en relation med användaren måste man underhålla honom/henne. Det gäller att webbsidan är dynamisk och att utvecklingen pågår kontinuerligt. Det som förändras skall inte vara omvälvande, utan små, enkla ändringar som gör att sidan hela tiden känns uppdaterad. Ny information kan läggas till som länkar så att användaren kan fördjupa sig. Syftet är att man hela tiden skall känna att man lär sig något nytt, och att det känns stimulerande att återvända till webbsidan (Dahlén 2002, s. 91).

Niels Ole Pors

Pors menar att begreppet tillgänglighet är ett stort begrepp, som innehåller många aspekter, vilka kan vara både teoretiskt och praktiskt komplicerade. Därmed anser han att tillgänglighet bör användas mer som övergripande begrepp (Pors 1994, s. 91).

Det finns ett antal faktorer som påverkar tillgängligheten för ett dokument:

1. Hur attraktivt och populärt ett dokument är.
2. Hur lång lånetiden är.
3. Hur många exemplar som finns av dokumentet.

För att öka tillgängligheten kan man:

1. Köpa in fler exemplar – vilket dock påverkar bibliotekets resurser.
2. Lånetiden kan förkortas – vilket blir negativt för användarna.
3. Införa begränsningar, som t ex avgifter – vilket oftast inte är en bra metod och därmed inte rekommenderas (Pors 1994, s.104-105).

Tillgängligheten har central betydelse för beståndet i ett bibliotek. I och med att biblioteken får fler virtuella tjänster, tar Pors upp bibliotekens öppettider. Han menar dock att användarna kommer att fortsätta besöka biblioteket, men ökade öppettider medför inte att t ex utlån ökar. Pors menar även att bättre tillgänglighet medför att bibliotekens samlingar bättre utnyttjas. Om personalen inte behöver lägga så mycket tid på det, kan de istället ägna sig åt att hjälpa användarna, vilket är syftet med yrket menar han (Pors 1994, s.105, 115, 169).

Det finns ytterligare faktorer som kan förbättra tillgängligheten. För att kunna tillgodose användarna med rätt utbud, kan man utnyttja användarundersökningar när man skall planera samlingarna. Dessa bör göras lokalt för att vara till hjälp vid t ex inköp beroende på vad befolkningen har för bakgrund och intresse. Även utvärdering kan vara värdefullt för att se om biblioteket lever upp till sina mål. Dock kräver det att det finns mål uppsatta för verksamheten. Målsättning och användarnas behov bestämmer mål (och därmed inköp). Pors trycker på att det bästa är att utvärdera flera faktorer och att man t ex inte bara väljer kvalitet. Ofta kan man finna vissa problemområden, men man vet inte hur man skall göra. Man bör då tänka i användarperspektiv, eftersom biblioteket är till för användarna (Pors 1994, s170-172).

2.3. BIBLIOTEKEN OCH DESS SAMLINGAR

Michael Buckland delar in biblioteken i tre olika typer i ”Redesigning Library Services: A Manifesto” (1992). De tre olika typerna är Pappersbaserat bibliotek, Automatiserat bibliotek och Elektroniskt bibliotek. I följande figur kan man se vilken teknik (typ av hjälpmedel vid arbete i biblioteket) som används, samt vilken typ av material (vad bibliotekets samling består av) som är specifikt för respektive bibliotek. (Modellen är hämtad från Buckland, 1992).

	<i>Teknik</i>	<i>Material</i>
Pappersbaserat bibliotek	papper	papper
Automatiserat bibliotek	dator	papper
Elektroniskt bibliotek	dator	elektroniskt

Figur 1: Teknik och material för olika typer av bibliotek (Buckland 1992) .

Papper har sedan långt tillbaka varit det material man använt sig av för att bevara text på. Det finns en hel del begränsningar med materialet. Buckland menar att papper är ett "lokalt medium". Med det menar han att dokumentet och användaren måste vara på samma plats och tid för att det skall kunna användas. Även om det finns en kopia så måste den vara på just det bibliotek man befinner sig på. Ett pappersdokument kan även bara användas av en person åt gången. Dock kan man göra kopior på dokumenten, men fortfarande är man bunden till var originalet finns. Dessa dokument är även statiska, dvs man kan inte behandla dem på något sätt. Dessutom skapar samlingar med pappersdokument problem med utrymme.

Nackdelen med pappersdokument, enligt Buckland, är att varje bibliotek har ett begränsat bestånd med material. Det är svårt för biblioteket att kunna ha en samling som täcker alla användares behov, inte minst utrymmesmässigt. Vissa hjälpmedel som mikrofilm har underlättat, men dokumentet kan fortfarande inte behandlas på något sätt. Idén att minska materialsamlingen genom att lagra information mekaniskt går tillbaka till 1930- och 1940-talet (se kapitel 1.1.) De tankar man hade då fanns innan man hade börjat använda sig av datorer, och man hade också redan insett det pappersbaserade bibliotekets svagheter. Att använda sig av pappersdokument kräver att användaren måste ta sig till biblioteket, använda katalogen, och förhoppningsvis finns det dokument man söker där. För att användaren skall ta sig till biblioteket är öppettiderna en väsentlig del. Chansen att man kan låna det dokument man önskar finns inte alltid. Vissa dokument är mer populära än andra och risken finns att det är utlånat. Buckland menar att flera studier visar på att det är ungefär 60 % chans att man får tag i det dokument man söker, förutsatt att biblioteket har det i samlingen.

Det automatiserade biblioteket kännetecknas av att det mesta materialet är pappersbaserat, men tekniken som används är datoriserad. Buckland ser flera fördelar att automatisera bibliotek:

- Uppdatering av information i dokument underlättar med hjälp av datorer.
- Automatisering blir mer kostnadseffektivt, och vissa uppgifter blir lättare att genomföra än på manuellt sätt samt möjligheten att kunna utföra åtgärder som inte går är möjligt i pappersformat, som t ex göra sökkombinationer.
- Automatisering ger en överblick, biblioteken kan snabbt se status på datorn för ett dokument, liksom att låntagaren kan utföra samma procedur på sin dator hemma utan att behöva åka till biblioteket.

Ser man till betydelsen av service, kostnad och personalens arbete talar mycket för att datorisering underlättar och effektiviserar biblioteket. Dock kan man se samma problem för automatiserade bibliotek som för pappersbaserade bibliotek. Eftersom bibliotekets samling fortfarande är i pappersform, dvs ett "lokalt medium", behövs fortfarande utrymmet för dessa dokument samt att pappersdokumenten är fortfarande oflexibla, t ex öppningstider för att komma åt dokumenten fysiskt, dock ej för katalogen. Det automatiserade biblioteket visar flera fördelar och förbättringar men bara för en del av problemen, och gynnar mest dem som erbjuder service (bibliotekarierna), än dem som nyttjar servicen (användarna).

I ett elektroniskt bibliotek är de flesta dokument elektroniska och kan användas i detta format. Dock kan man ha papperskopior, mest för att underlätta för läsaren. Elektroniska dokument karaktäriseras av att:

- De inte är lokalt bundna. Ett elektroniskt dokument nås överallt oberoende av var det geografiskt är placerat
- Flera personer kan använda det samtidigt
- Det är lätt att kopiera
- De elektroniska dokumenten är flexibla i meningen att de kan behandlas på olika sätt som t ex att de går att revidera och kombinera med andra dokument.
- Elektroniska samlingar tar inte så mycket plats som pappersdokument, och framtiden visar på än mer kompakt format.

Ett dokument i pappersformat, som t ex en bok, är ofrånkomligt ett behändigt format jämfört med andra medier. Trots det, finns det många fördelar med elektroniska format och situationer när de är att föredra. Några exempel är dokument som inte är permanenta, t ex tidtabeller, aktiepriser och valutakurser. Dessa typer av dokument är ofta i behov av uppdatering, och att ändra ett elektroniskt dokument är relativt lätt istället för att trycka en ny upplaga. Om man behöver söka igenom ett dokument efter namn eller en specifik fras är elektroniska dokument optimala, med hjälp av ordbehandlingsprogram går det lätt och snabbt. Snabb tillgång är ytterligare en fördel för elektroniska dokument.

På biblioteket behandlar man elektroniska dokument på ungefär samma sätt som pappersbaserade dokument. Man katalogiserar dokumentet och anger vilken version det är. Man sparar det på en åtkomlig plats och ger det ett identifikationsnummer och ser till att det är sökbart. Skillnaden från pappersdokument är att dokumentet skall vara sökbart och nedladdningsbart för att kunna använda det. I det elektroniska biblioteket bör personalen se till att systemen fungerar och underhålls så att användaren skall själv skall kunna ta del av det. En hel del arbete krävs också för att utveckla och ta till sig kompatibla system som passar både nationellt och internationellt för dokumenten.

Dagens bibliotek kan liknas vid det automatiserade biblioteket. Buckland menar att pappersdokument kommer att existera ett tag framöver, och därmed kan man förvänta sig att det automatiska och det elektroniska biblioteket kommer att finnas sida vid sida. Skall man gå över till det elektroniska biblioteket måste man även ändra på målen med biblioteksservice eftersom elektroniskt material skiljer sig från traditionellt material som pappersdokument. Men hur balansen mellan pappersbaserade dokument och

elektroniska dokument kommer att se ut får framtiden utvisa, säger Buckland. Det som förr symboliserade biblioteken; kataloger, samlingar och bibliotekspersonal, har nu kompletterats med datorer, nätverk och elektroniska dokument. Förr var man också mer beroende av sitt lokala bibliotek med dess samling. Idag har man många möjligheter att med hjälp av elektroniken. Det finns ändå inget som pekar på att pappersdokument kommer att försvinna, men det kan ge en tankeställare till vad man vill att biblioteken skall ha för uppdrag och roll. Kanske, menar Buckland, måste bibliotekens service ändras för att passa dagens samhälle (Buckland 1992).

Även Jenny Westlin Green pekar i "Den gränslösa samlingen" på ett ökat behov av gemensamma samlingar, samt att den lokala samlingen ifrågasätts. Young, som kallar det framtida biblioteket för postmodernt, ser en förändring av samlingarna:

Från	Till
fasta, permanenta textsamlingar	flytande och flyktiga multimedieresurser
statiska biblioteksresurser med fasta magasin	fria, flexibla och virtuella informationsrymder
lokalt ägda, permanenta samlingar	integrerade nätverkssystem
centraliserade samlingar och service	decentraliserad global access

Figur 2: Förändring av samlingar (Westlin Green 2003, s. 15, enligt Peter R Young 2).

Westlin visar också, enligt författaren Hur-Li Lee från universitetet i Wisconsin-Milwaukee, att definitionen för bibliotekets samling skall markera urvalet. Det innebär att man inte är så fäst vid hur samlingens dokument är fysiskt placerade, utan att man istället betonar den fullständiga samlingen oberoende vem som äger dokumentet, hur det förvaras eller i vilken format det är tillgängligt i (Lee i Westlin Green 2003, s. 16). Vidare menar Westlin Green att "... fastställa vad bibliotekets samling egentligen är och vad den har för syfte och funktion borde vara något fundamentalt för varje bibliotek..." (Westlin Green 2003, s. 13).

Det finns även andra åsikter om bibliotekens lokala samlingar. Crawford & Gorman³ menar att biblioteken som lägger ned sina samlingar efterhand riskerar att försvinna som bibliotek (Crawford & Gorman i Westlin Green 2003, s. 15). Hur-Li Lee⁴ använder begreppet disintermeditation med vilket hon menar att tekniken kommer att bli målet, och att användarna själva kommer att hitta det de söker, vilket kommer att

² Young, Peter R (1999). "Librarianship: a Changing Profession". I Graubard, Stephen R & LeClerc, Paul eds. (1999). *Books, Bricks and Bytes: Libraries in the Twenty-first Century*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers, s. 115

³ Crawford, Walt & Gorman, Michael (1995). *Future Libraries: Dreams, Madness and Reality*. Chicago: ALA

⁴ Lee, Hur-Li (2000). "What is a collection?". I *Journal of the American Society for Information Science*, vol 51, October 2000, s. 1109-1110

leda till att bibliotekarierna som informationsförmedlare och bibliotekets samlingar kommer att bli överflödiga (Westlin Green 2003, s. 14).

3. INTERVJUER OCH SAMTAL

3.1. INTERVJUER MED BIBLIOTEKARIER

I följande kapitel kommer jag att presentera resultatet från intervjuerna jag gjort med två bibliotekariér. Därefter kommer jag att ta upp e-bokdistributörer, statistik från bibliotek A och B som rör elektroniska böcker samt dessa biblioteks webbsidor.

3.1.1. *Beskrivning av bibliotek A*

På bibliotek A började man introducera elektroniska böcker under oktober och november 2002. Det fanns ett intresse hos personalen för elektroniska böcker, med vilka man kunde utöka sin katalog med. Man ville "testa" vad det var för något, och även väcka intresse bland användare. Syftet var att öka tillgången av digitala medier och därmed öka tillgängligheten. Genom Länsbiblioteket fick de erbjudande att dela kostnaden tillsammans med dem. Länsbiblioteket skulle stå för den fasta kostnaden med installation och bibliotek A skulle betala kostnaden per utlånad bok. (Senare har man anslutit flera bibliotek inom länet, se nedan). Man slöt ett avtal med eLib, och fick möjligheten att låta låntagarna välja mellan att ladda ner böcker till pc eller handdator.

För att man skulle uppmärksamma den nya tjänsten på biblioteket bestämde man sig för att gå ut med ett pressmeddelande till kommunen. Denna marknadsföring gav större uppmärksamhet än man kunnat ana. Press, lokaltv och lokalradio tog kontakt för att göra reportage och intervjuer. Bibliotekarie A menar, att på det viset som den nya tjänsten beskrevs i medier, fick man känslan av de (biblioteket) var pionjärer inom området. Elektroniska böcker fanns redan bland ett flertal bibliotek i landet sedan tidigare. Man fick till och med en ny låntagare från Irland på grund av pressmeddelandet. Genom detta enorma genomslag fick man en bra start med elektroniska böcker och intresset var stort bland användarna från början.

Andra insatser som man gjort är att ha affischer om tjänsten, små kort (typ visitkort) som man haft på olika ställen i biblioteket med information om elektroniska böcker. De har även haft kurser för allmänheten för att öka kunskapen om elektroniska böcker. Just nu har man ingen aktiv marknadsföring, men man tycker att vetskapen om att biblioteket har elektroniska böcker har spridit sig på ett bra sätt genom att människor berättar för varandra.

Under maj månad år 2003 gjorde man en enkät via bibliotekets hemsida angående elektroniska böcker. Svarsfrekvensen var låg, endast 11 svar. Man kom fram till att tekniken fungerade bra, men att utbudet av titlar borde öka, vilket det också har gjort och gör kontinuerligt. I stort sett var de som svarade nöjda med tjänsten. Personalen har också fått e-post angående elektroniska böcker och även här kommer samma saker upp. Det har också varit önskemål om en speciell bok, eller att något inte fungerat vid utlån vilket kan bero på att användaren har lånat för många böcker. Varje bibliotek sätter upp ett antal parametrar som gäller vid utlån.

Man försöker på bibliotek A att se elektroniska böcker som böcker med tryckt text – det är böcker oavsett i vilken form de lånas ut i. Man har med elektroniska böcker som en

del i projektplanen. Elektroniska böcker räknas inom de ekonomiska ramarna till media och man avsätter cirka 116 000 kronor till detta område. Bibliotekens kostnad för elektroniska böcker är i princip detsamma som för en pappersbok, ca 20 kronor per bok och lån. På biblioteket har man bestämt sig för att inte tillhandahålla läsplattor för utlåning. Det skulle medföra för mycket administrativt arbete och dessutom blir de fort omoderna. De elektroniska böcker man har tillgång till läggs in i bibliotekets katalog – man får posterna från eLib. Överhuvudtaget är man mycket nöjd med eLib som distributör. Har det funnits några problem har man direkt fått hjälp. När man startade hösten 2002 fick de utbildning via eLib i Stockholm.

På bibliotek A tror man att de hinder som finns för att användare inte skulle använda sig elektroniska böcker är skärmen. Antingen har man för dålig skärm vilket medför att det är svårt att läsa eller så tycker man som användare inte om att läsa för mycket text på skärm. En annan orsak kan vara att man inte har tillgång till handdator. När jag pratar med bibliotekarien om framtiden handlar det också mycket om läsbarheten. Hon menar att när skärmarna, eller handdatorerna, är jämförbara med papper kommer det bli lika naturligt med elektroniska böcker som böcker med tryckt text (eller att det istället kommer att vara elektroniska böcker). Så länge kommer elektroniska böcker att finnas, men inte alls i lika stor utsträckning som böcker med tryckt text, tror hon. Det handlar mycket om tekniken som måste utvecklas för att lättare kunna tillgängliggöra den elektroniska boken som medie lättare. De tror sig också ha nått en ny användargrupp med elektroniska böcker, män i åldern 20-35, som i regel inte besöker biblioteket. Denna användargrupp kan nu med datorn få tillgång till böcker (utan att behöva besöka biblioteket fysiskt). Hon försöker också att informera övrig personal om elektroniska böcker så att de kan i sin tur rekommendera dem som alternativ om någon tryckt bok som en användare söker är utlånad.

3.1.2. Beskrivning av bibliotek B

Bibliotekarien på bibliotek B kom i kontakt med elektroniska böcker på Bokmässan i Göteborg 2001. Där träffade hon en man som entusiastiskt berättade om den nya tidens böcker och introducerade läsplattor för henne. De läsplattor som gällde var Casio och en modell som hette Cassiopeia. Man köpte in sex läsplattor till biblioteket och i början fanns det mest engelska titlar för utlåning. Biblioteket gjorde reklam via webbsidan och även på biblioteket. Senare utökades utbudet även med svenska titlar. För att administrera utlåningen av läsplattorna tog man 100 kronor i depositionsavgift. I början var intresset stort men mattades sedan av. Det följde en hel del problem, bland annat måste batterierna till plattorna laddas upp varje gång, man skulle hålla ordning på att alla tillbehör såsom batteriladdare, sladdar och läspenna fanns med när plattan återlämnades etc. Läsplattorna fanns på biblioteket i ca 1,5 år, sedan tog man bort dem på grund av alla administrativa problem och minskad efterfrågan.

Efter denna period tog biblioteket kontakt med AdLibris och Bonniers och diskuterade olika förslag med elektroniska böcker, men inget beslut togs. Man blev också vid denna tid tillfrågad av bibliotek A, och man anslöt sig till deras avtal (november 2002), se ovan. På bibliotek B har intresset för elektroniska böcker inte varit lika stort som på bibliotek A vilket kan ses i den utlåningsstatistik som presenteras nedan (se kapitel 3.1.3.).

Även på bibliotek B gjorde man marknadsföring för elektroniska böcker när de introducerades. Man använde sig också av press, och informationskort som man la ut på olika ställen på biblioteket. Idag har man ingen form av marknadsföring direkt för elektroniska böcker.

Ett av skälet till att man började med elektroniska böcker på bibliotek B var formatet. Dels att kunna låna ut böcker med läsplattor (en period), och sedan ville man kunna svara på efterfrågan från användare. Finns intresset så skall vi kunna erbjuda det, menar bibliotekarie B. Hur stort intresset för elektroniska böcker är, tror bibliotekarie B beror på hur befolkningen ser ut runt respektive bibliotek. I hennes stad, liksom i biblioteks A:s stad, är studenter ett vanligt inslag bland besökarna, och därmed skulle hon önska att de hade fler elektroniska böcker från Studentlitteratur (förlaget). Dock har förlaget inte visat intresse av att producera sina böcker elektroniskt. Om biblioteket skulle ha haft elektroniska böcker från Studentlitteratur skulle förlaget införa så många spärrar (t ex antal dagar som man får låna boken, samt höga kostnader), att det inte skulle vara lönsamt för låntagaren. Bibliotekarie B tycker det är synd att förlagen inte har mer vilja att satsa mer på detta område. Dock kan studenterna utnyttja högskolans bibliotek, eftersom de har mer anpassat utbud.

Bibliotekarie B har många idéer om elektroniska böcker i framtiden. Hon menar att det antagligen inte kommer att se ut som det gör idag utan det har förhoppningsvis kommit fler tekniska lösningar som gör det lättare att läsa text på skärm. Hon pratar om elektroniskt papper, att känslan att läsa en elektronisk bok skall bli mer lik pappersboken. Vidare ser hon förhoppningar om att samla fler databaser, så att man vid sökningar kan få träffar på flera olika medier. Idag förekommer mest separata sökningar. Snart kommer också e-ljudböcker att finnas tillgängliga för utlån. Hennes vision för elektroniska böcker skulle innebära att man utnyttjar själva mediet mer. Hon skulle önska att när man t ex läser en skönlitterär bok, och vill veta mer om omgivningen eller miljön som beskrivs i texten, skall man kunna länka sig vidare och få mer information. Hon har fler exempel; som att man får veta mer om karaktärer, om boken har blivit filmatiserad osv. Men i stort sett handlar det om att läsplattor måste utvecklas och därmed den tekniska standarden.

3.1.3. Bibliotekens distributör, statistik och webbsidor

Idag har båda biblioteken eLib som distributör. Bibliotek A är huvudansvarig, och man delar på kostnaden, i förhållande till hur mycket man lånar ut, med ytterligare sju bibliotek i länet, där bibliotek B är ett av dem. Även den fasta kostnaden delas mellan de åtta biblioteken. Genom ett gemensamt avtal kan ett flertal mindre bibliotek ha möjlighet att erbjuda sina användare elektroniska böcker. Dock har bibliotek A i särklass mest utlån.

Biblioteken loggar via eLibs webbsida in sig som användare och kan där få tillgång till olika typer av statistik som t ex vilka böcker som senast lånats ut, månadsutlåning, topplista över de populäraste böcker, hur lånen fördelar sig på de olika åtta bibliotek som ingår i avtalet, välja parametrar för utlåning, välja vilka e-böcker man vill ha för utlåning på biblioteket och även ta bort böcker. Man kan även se fakturaunderlag och

recensioner på böcker. eLib skickar ut nyhetsbrev där biblioteken får en lista över nya elektroniska böcker. De e-bokläsare som erbjuds via eLib är Adobe och Mobipocket.

Idag har bibliotek A och B ca 750 titlar i sitt utbud av elektroniska böcker. Av dessa är ca 300 böcker skönlitteratur, 90 barn- och ungdomslitteratur, 265 facklitteratur och 95 på utländskt språk, framför allt på danska.

Båda biblioteken har haft Bibliotekstjänst i åtanke, men då de har ett begränsat utbud, har det inte varit något alternativ för någon av dem. Dock kan bibliotek B tänka sig betala för katalogposterna för att få dem direkt till biblioteket, där de kan läggas in i den lokala katalogen.

Med hjälp av eLib har biblioteken tillgång till statistik som rör utlåning av elektroniska böcker⁵. Under november 2002 lånade man ut 741 böcker i hela länet. Under kommande år har intresset svalnat något och stabiliserat sig. Samma månad, men 2003, lånade man ut 325 böcker, och i år 2004, 291 böcker. Totalt sett har ändå utlåningen ökat (2003 jämfört med 2004), en ökning med ca 20 %.

Tabell 1: Utlån av antal elektroniska böcker (hela länet).

År	Antal
2002	1185
2003	3280
2004	3923

Man kan också se, om man jämför hur böckerna laddas ned, att nedladdning till PC hela tiden varit mer vanlig, men handdatorer verkar öka. Dock är det inga radikala skillnader mellan de senaste två åren, men det kan ändå visa en tendens till att handdator blir allt vanligare. Även denna statistik gäller hela länet.

Tabell 2: Fördelning mellan PC och Handdator vid utlån av elektroniska böcker (hela länet).

År	PC	Handdator
2002	76 %	24 %
2003	55 %	45 %
2004	54 %	46 %

Jämför man bibliotek A med bibliotek B, är intresset avsevärt större bland användarna på bibliotek A. Det har sedan starten varit stor skillnad mellan de två biblioteken. De

⁵ Observera att statistik från 2002 endast gäller från oktober till december.

övriga biblioteken som ingår har väldigt få lån, det varierar från cirka 1 till 15 lån per månad. I följande tabell redovisas hur fördelningen ser ut rörande utlån av elektroniska böcker mellan bibliotek A och B under 2004.

Tabell 3: Lån av elektroniska böcker på bibliotek A och bibliotek B år 2004, samt skillnaden i procent.

Månad	Bibliotek A	Bibliotek B	Skillnad mellan biblioteken
Januari	221	79	64 %
Februari	283	92	67 %
Mars	200	75	63 %
April	206	86	58 %
Maj	183	83	55 %
Juni	252	87	65 %
Juli	216	108	50 %
Augusti	206	77	63 %
September	176	76	57 %
Oktober	205	74	64 %
November	188	53	72 %
December	165	50	70 %
Hela året	2501	940	62 %

I snitt kan man säga att bibliotek A lånar ut ca 60 % fler elektroniska böcker än bibliotek B.

Bland utlåningsstatistiken kan man även se dag och tidpunkt när böckerna har lånats ut. Jag har tittat på utlåningsloggen, som det kallas, under november och december månad 2004. De flesta böckerna lånas ut på kvällstid, antagligen när de flesta kommit hem från arbetet. Lite för skojs skull tittade jag på vilka titlar som lånas. Bland annat lånades boken "Partytrick" av Fredrik Eklöv ut, en fredagskväll i november klockan 01:13. Kan man förmoda att festen höll på att bli tråkig och man behövde pigga upp stämningen? På juldagen, den 25 december, lånades "Viktminskning utan träning" av Fredrik Paulún ut. Här är det väl antagligen samvetet efter julmaten som visar sig? Tittar man på de mest utlånade titlarna så är det ungefär hälften av böckerna som är facklitteratur och hälften skönlitteratur.

För att göra en jämförelse mellan elektroniska böcker och böcker med tryckt text, har jag tagit del av statistik från bibliotek A rörande november månad 2004. Under denna månad lånades 91575 böcker ut med tryckt text (vuxen och barn). Samma siffra för elektroniska böcker var 188. Andelen elektroniska böcker är knappt 1 %, medan tryckta böcker står för drygt 99 %. Observera att jag ej tagit med övriga medier i jämförelsen. Fabian Fisher, från eLib, menar att under sommaren 2004 motsvarade utlåningen av elektroniska böcker på bibliotek cirka 2 % (Fisher i Åkerman 2004). Enligt Tabell 3 kan

man se att utlåningen av elektroniska böcker stiger under sommarmånaderna vilket kan förklara skillnaden i procent mellan bibliotekets statistik och Fishers uppgift.

Bibliotekens webbsidor är platsen där användare möter elektroniska böcker. Det är här biblioteken presenterar sitt utbud samt ger information om hur man skall gå tillväga för att låna dessa böcker. Enligt Michael Dahlén är utseendet på en webbsida avgörande för hur användaren uppfattar innehållet. Sidan bör också vara användarvänlig så att det underlättar för låntagaren (se kapitel 2.2).

För att kunna jämföra de två bibliotekens webbsidor gick jag in på respektive kommuns webbsidor (2005-01-05)⁶. Därifrån, via menyknappen Kultur och Fritid, kommer man till Bibliotek. Det är samma struktur på båda kommunernas webbsidor. Länken till bibliotek B fungerar, men inte länken till bibliotek A. Dock fungerar den om man väljer att öppna länken i ett nytt fönster. Då får man möjlighet att klicka sig vidare till bibliotekets webbsida. För att hitta till bibliotek A provade jag istället sökmotorn Google som alternativ, med sökorden namnet på staden och bibliotek. Första träffen som visas är den rätta.

Utseendet på webbsidorna varierar mycket. Bibliotek A har en mycket enkel utformad sida, med en lista på länkar till vänster. Övrig information på sidan ändras då och då, och man har information för aktuella händelser. Webbsidan på bibliotek B är mer komplex och lite rörig. Men däremot rymmer den otroligt mycket information. Man har information om vad som händer för aktuell dag, och även information om kommande program såsom författarbesök etc. Vidare har man dagens låntagare och månadens fråga. Utseendet på bibliotek B:s webbsida påminner mer om en dagstidnings utseende (som t ex Aftonbladets webbsida).

Elektroniska böcker är ungefär lika synligt på båda webbsidor, det finns med i en lista som finns till vänster på båda biblioteks webbsidor. Sedan länkas bibliotek B till bibliotek A eftersom de är huvudansvariga. Är man ovetandes om elektroniska böcker är nog chansen ganska liten att man hittar länken. Möjligheten kan vara större på bibliotek A:s sida eftersom de inte har så mycket text. På bibliotek B:s sida finns mycket text och bilder i olika färger som drar uppmärksamheten till sig vilket innebär att man verkligen får anstränga sig för att hitta länken.

Dock kan man konstatera att uppbyggnaden av de båda webbsidorna i grunden är lika. De flesta sidor är konstruerade på liknande sätt, med en menyrad till vänster på sidan, eller liggande överst på sidan. Det bidrar till att man känner igen sig, och vet att man kan leta efter rubriker till vänster eller överst på sidan (se kapitel 2.2.).

⁶ Bibliotek A har gjort om sin webbsida efter jag har skrivit klart uppsatsen. Den är nu mycket bättre utformad, och det känns lättare att hitta det man söker, även om strukturen är densamma. Den påminner mer om bibliotek B:s webbsida, men inte alls i samma utsträckning

3.2. SAMTAL MED ANVÄNDARE

För att visa hur kännedomen om elektroniska böcker se ut (första frågan i Bilaga 2), har jag gjort en tabell som visar resultatet.

Tabell 4: Svar från första frågan (Bilaga 2): Känner du till elektroniska böcker?

		Ålder				
		20-29	30-39	40-49	50-59	60-<
Kön	Man	Nej	Ja	Nej	Nej	Nej
	Man	Ja	Ja	Nej	Nej	Nej
	Kvinna	Ja	Nej	Ja	Nej	Nej
	Kvinna	Ja	Ja	Nej	Nej	Nej
Antal jakande svar:		3	3	1	0	0
Antal nekande svar:		1	1	3	4	4

Totalt kände sju personer till elektroniska böcker, vilket motsvarar 35 %.

Andra frågan, som handlar om man lånat dessa böcker på bibliotek, var således sju personer aktuella. Bland de sju personerna hade två personer lånat elektroniska böcker på sitt bibliotek, vilket motsvarar 10 % av alla tillfrågade. De övriga fem uppgav olika skäl till varför de inte gjort det. Bland annat tyckte man att det verkade svårt rent tekniskt och att man hellre läste en "riktig" bok, som en person uttryckte det. Andra skäl var också att man inte hade uppkoppling till Internet i hemmet, utan bara på arbetet, eller att man använde sig av modem med vilket det kunde uppstå problem med.

Utifrån de samtal jag genomförde med 20 användare gick jag vidare med två användare (en man i åldern 30-39 år samt en kvinna i åldern 20-29 år) och kunde ställa ytterligare följdfrågor i anslutning till de redan förutbestämda frågorna vilket gav mycket information. Jag sammanfattar deras svar på de övriga frågorna var för sig.

3.2.1. En kvinnlig användarprofil

Kvinnan, som är 24 år, är en flitig besökare på sitt bibliotek, främst av den anledningen att hon studerar på högskolenivå. Eftersom hon bor nära biblioteket tycker hon det är praktiskt att gå dit för att läsa sin kurslitteratur. Biblioteket har relativt gott om studieplatser och hon utnyttjar ibland de databaser som finns samt använder mikrofilm för att hitta äldre tidskriftsartiklar som källor till sina studier. Det finns sällan någon av hennes kurslitteratur att tillgå utan i de fallen utnyttjar hon sitt högskolebibliotek. Hon blev bekant med elektroniska böcker genom den typ av marknadsföring som biblioteket genomförde vid starten 2002. Vid den tiden, ca 2 år sedan, hade hon inte tillgång till

Internet i hemmet. Under det senaste året har hon utnyttjat tjänsten då och då, när bredband installerades i det hyreshus hon bor i. Hon uppskattar att hon lånar ungefär 1-2 böcker i månaden, men det varierar. Oftast blir det i samband med att hon skall låna om böcker på bibliotekets webbsida. Hon tycker det mest är av praktiska skäl, och menar att när hon ändå är på den aktuella sidan, kan hon passa på. Det är mycket sällan hon besöker webbsidan för att enbart låna elektroniska böcker.

Hon lånar olika typer av böcker. Det är mest facklitteratur; ”böcker som är roliga att bara bläddra i” och ”som man läser lite här och lite där”, säger hon, när hon beskriver den typ av böcker hon lånar. Hon har även lånat skönlitterära böcker, men tycker att det är besvärligt att läsa mycket text på dataskärmen. Hon har inte använt handdator någon gång, och skulle inte heller köpa en sådan på grund av priset. Däremot skulle hon kunna tänka sig låna om det fanns möjlighet på biblioteket. För övrigt är hon nöjd med de elektroniska böckerna. Självklart tycker hon ett större utbud vore bra, men eftersom hon lånar så pass lite böcker, och att det kontinuerligt kommer nyheter, så finns det nästan alltid någon bok som passar. Hon tycker också det är bekvämt att slippa tänka på att lämna tillbaka böcker. Som nackdelar nämner hon att det är svårt att läsa skönlitterära böcker på skärm. Fanns det bättre förutsättningar för det, skulle hon definitivt låna fler böcker och oftare. Framtiden tycker hon är svårt att säga något om, eventuellt skulle det vara bättre skärmar, eller annan teknisk utveckling som gör läsandet lättare.

3.2.2. En manlig användarprofil

Mannen, som är 31 år, är däremot inte någon flitig låntagare. Än så länge har han bara lånat två elektroniska böcker, men det var mest för att prova på. Han fick vetskapen om elektroniska böcker på bibliotek, mest av en slump. Genom de facktidningar han läser på arbetsplatsen, som handlar om teknik och elektronik i allmänhet, läste han en artikel om elektroniska böcker. I det fallet handlade det om hur nätbokhandel fungerade och vilka program som användes, men det stod även nämnt att det fanns möjlighet att utnyttja tjänsten på bibliotek. Det gav upphov till att han, av ren nyfikenhet, besökte sitt biblioteks webbsida och hittade elektroniska böcker. Han tyckte det var intressant och bestämde sig för att prova. Första lånet blev en skönlitterär bok, vilken han dock inte läste klart. Han var istället mer intresserad av hur det fungerade rent praktiskt. Första lånet föregicks dock av att han var tvungen att besöka biblioteket för att få ett lånekort. När han fick reda på att han var tvungen att besöka biblioteket för anskaffandet av lånekort bar det honom lite emot, därför att han tyckte att det tog onödigt mycket tid i anspråk för honom, inte minst att hitta parkering i anslutning och även passa öppettider.

Han har även lånat en bok om digitalkameror, eftersom han fotograferar mycket på fritiden. Denna bok har han även lånat om i efterhand. Vid redigering av fotografier sitter han vid datorn, och han ser det som en stor fördel att även kunna ha boken på samma medium, när han behöver konsultera den. I och med att han aldrig besöker biblioteket, var han nöjd med just den boken. I vanliga fall köper han de böcker han vill ha, dock i pappersformat.

Han är väldigt osäker om han kommer att fortsätta att låna böcker av den anledningen att även han tycker att skärmläsning är ett problem, mest på tanke på kvaliteten på skärmen. Dock kan han tänka sig att ladda ned facklitteratur, ”för att ha som

uppslagsverk på datorn”, men är tveksam när han kommer att låna nästa bok. Han ser fördelar som att det är gratis, enkelt, snabbt och att man kan använda tjänsten dygnet runt. Han har inte heller provat handdator för elektroniska böcker, men är bekant med tekniken. Han kan inte konkret säga vad som kommer hända i framtiden, men menar att som alla andra medier, kommer tjänsten att utvecklas och han tror att det kommer att bli mycket mer vanligt. Han gör även en jämförelse med mobiltelefoner. För 15-20 år sedan var de ”stora som tegelstenar”, inte minst i jämförelse i vikt och storlek med dagens telefoner. Det fanns knappast några finesser och priset var högt. Idag finns funktioner, som han menar att vi då knappt kunde föreställa oss. Idag är formatet minimalt, möjligheten att lagra information är enorm och antalet tjänster som kan utföras med mobilen bara ökar. Kanske blir det även så med elektroniska böcker och läsplattor, menar han.

Sammantaget kan sägas att det framför allt är kvinnan som får ses som en aktiv användare av elektroniska böcker. Även om mannen lånat böcker, kan man se det mest som en test från hans sida. Med ett större antal tillfrågade hade säkerligen resultatet sett annorlunda ut.

4. AVSLUTANDE DISKUSSION

I detta kapitel kommer jag att ge svar på de frågeställningar jag har haft, samt ge mina egna reflektioner.

Vad menas med elektroniska böcker och hur fungerar det praktiskt?

På eLibs webbsida kan man läsa följande definition av en elektronisk bok, eller e-bok, som det ofta kallas i många sammanhang:

En e-bok är en bok som har överförs till elektroniskt format så att du kan läsa den direkt på din dator, handdator eller på en särskild läsplatta. En e-bok är alltså en datorfil. Vanligen köper eller lånar du e-boken via internet. Då laddar du ner boken från affärens eller bibliotekets hemsida. (eLib 2004)

Definitionen av en elektronisk bok kan se olika ut beroende på vem som anger den. Beroende på vad man har för relation till elektroniska böcker kan det skilja sig en del beroende på vad man egentligen menar. Många försöker se skillnaden mellan själva texten och tekniken som används för att läsa texten. Man kan alltså se den elektroniska boken som en fil med ett visst innehåll eller så ser man den elektroniska boken som de läsmidier (läsapparater) med vilka man läser texten. Enligt Jander verkar definitionen:

"e-boken är lika med e-boksfil med text- och bildinnehåll" (Jander 2002, s. 16)

mest använd. Anledningen till att terminologin kring begreppet elektroniska böcker fortfarande inte är fastställd beror på att tekniken är så pass ny, vilket kan ge nackdelar som begreppsförvirring och att samma term kan ha olika betydelser (Jander 2002, s. 17-18).

För att kunna läsa en elektronisk bok måste man ha någon typ av hårdvara, t ex en dator eller handdator, samt en e-bokläsare. Läser man boken via dator kan det vara en PC eller Macintosh. Läser man via en handdator, eller läsplatta, finns det många olika märken att välja på⁷

En e-bokläsare, som är ett mjukvaruprogram, laddar man hem via Internet och installerar på sin dator. Ofta är de gratis ett antal veckor, sedan får man betala. Det finns flera e-bokläsare, och beroende på vilken typ av dator man använder passar de olika bra. När man lånar elektroniska böcker via biblioteket kan vanligtvis välja mellan olika program. Oftast finns ett program för PC (och Macintosh) och ett program för handdator. En elektronisk bok går inte att skriva ut, och inte heller att kopiera. Det har att göra med kopieringsrättigheter (eLib 2004), vilket jag valt att inte ta upp i denna uppsats.

⁷ Exempelvis Palm, Psion, Handspring, PocketPC, Windows CE; Franklin, Nokia communicator, Sony Ericsson P800 m fl.

Några av de mest använda programmen för att läsa elektroniska böcker är Adobe Reader, MobiPocket Reader och Microsoft Reader. Programmen förändras ständigt, men jag kommer att ge en kort beskrivning av varje program för hur de ser ut just nu (hösten 2004).

Adobe Reader 6.0 är ett program som läser filer i pdf-format. Tidigare hette det Adobe Acrobat, men i och med version 6.0 går det att läsa elektroniska böcker. Det är ett av världens mest använda program. Med Adobe Reader 6.0 finns det en rad olika funktioner. Man kan göra anteckningar och understrykningar i texten. Dessa går även att spara. Man kan förstora texten, låta texten rulla automatiskt och vrida texten 90 grader om man använder sig av handdator. Man kan sortera sina elektroniska böcker under en rubrik som heter "My Bookshelf", tex på titel, kategori, datum eller författare. För övrigt är texten även sökbar. Man får upp en lista med alla de sökningar man gjort. Programmet finns i två versioner, "Full Version" och "Basic Version", och det är det förstnämnda som behövs för att läsa elektroniska böcker.

MobiPocket Reader är ett litet program som är anpassat för handdatorer, men som även går att använda på vanlig PC. MobiPocket Reader finns i två olika versioner, standard och "Pro". Man kan läsa elektroniska böcker med båda versionerna, men med "Pro" tillkommer olika funktioner. När man laddar hem programmet får man alltid tillgång till "Pro", men efter två veckor slutar extrafunktionerna att fungera om man inte betalar. Dock kan man fortsätta att läsa den elektroniska boken.

Microsoft Reader's fördel är att deras program gör att texten är extra lättläst när man använder handdatorer och bärbara datorer (platta skärmar). När man skall läsa elektroniska böcker finns det två olika nivåer på kopieringsskydd, normalt och extra starkt. Det extra starka fungerar bara på PC och senare versioner av PocketPC. Har man en äldre version av PocketPC skall man välja det med normalt kopieringsskydd (eLib 2004).

På de bibliotek där jag har intervjuat bibliotekarier används Adobe Reader 6.0 och MobiPocket Reader.

Hur har elektroniska böcker implementerats av bibliotekarier på biblioteket och på bibliotekets webbsida?

När elektroniska böcker introducerades för drygt två år sedan på bibliotek A och B genomförde de båda biblioteken olika former av marknadsföring för att tillgängliggöra det nya mediet för användarna. Man gjorde reklam för elektroniska böcker på biblioteket med hjälp av bland annat små informationskort. För att få en bra start valde man dessutom att gå ut i andra medier såsom lokaltidning och lokaltv. Det blev en bra start för elektroniska böcker enligt bibliotekarierna. Idag bedrivs inga speciella kampanjer, utan man låter informationen om elektroniska böcker spridas av sig självt. Enligt bibliotekens statistik kan man se att utlåningen ökar från år till år (se tabell 1, kapitel 3).

Elektroniska böcker är tillgängliga för användare på bibliotekens webbsidor. En bidragande faktor till att så få nyttjar tjänsten kan bero på att det inte är alldeles lätt att

hitta dessa böcker, och chansen att man skulle råka stöta på det, helt apropå, är ganska minimal. På webbsidorna görs inte heller någon reklam för elektroniska böcker.

Det finns olika sätt för att öka medvetandet om elektroniska böcker, och därmed tillgängligheten. Jander (2002) nämner bland annat att man kan arbeta med olika referensgrupper, vilket är ett bra sätt att sprida kunskap förutsatt att personen som informerar är insatt i ämnet. Dahlén (2002) nämner i sin bok om marknadsföring automaticitet och formbarhet. Genom att bryta mönster, att flytta om på biblioteket eller sätta upp information om elektroniska böcker på oväntade ställen, kan locka nya användare. En fördel är att de elektroniska böckerna ingår i bibliotekets katalog vilket förhoppningsvis ger ökad användning och en slags marknadsföring. Man bör också ta i akt att det tar tid för människor att ändra sina vanemönster. Man är i början lite skeptiskt inställd till ett nytt fenomen, sedan accepterar man det och använder det frekvent, tills det går tillbaka och stabiliseras. Inte minst kan man se det i utlåningsstatistiken på biblioteken av elektroniska böcker. Den statistik som jag har haft tillgång till baserar sig på de senaste två åren, och det kan vara osäkert att dra några större slutsatser av det. Jag har ändå använt mig av det för att kunna se tendenser åt olika håll.

Tillgång och tillgänglighet beskrivs av Buckland, Dahlén och Pors. Gemensamt för de tre författarna är att man måste utgå från användaren och dess behov. Om syftet är att öka användningen av elektroniska böcker bör man fundera på hur man kan förändra bibliotekets förutsättningar. Genom att öka tillgången och tillgängligheten med hjälp av olika typer av marknadsföring och information kan antalet aktiva låntagare av elektroniska böcker öka. Pors visar på olika faktorer som påverkar tillgängligheten. Man bör också beakta Dahléns utgångspunkter om hur människan fungerar. Man ändrar inte sitt beteende över en natt, det tar tid och det gäller för biblioteken att ha tålamod. Bucklands teori (1991) kan också ses ur ett användarperspektiv där personen måste ta sig igenom olika steg för nå den kunskap han/hon söker. Om man ser på Bucklands teori i förhållande till elektroniska böcker har dessa vissa fördelar jämfört med böcker med tryckt text. Syftet med jämförelsen är att titta på tillgång och tillgänglighet.

Steg 1 Identifiering: Att finna en passande källa beror på vad användaren har för förutsättningar. Har man tillgång till Internet hemma kan man lätt söka i bibliotekets katalog och sedan bestämma sig för att man vill låna boken elektroniskt (förutsatt att biblioteket har den i sin katalog), eller om man väljer att ta sig till biblioteket. Har man inte Internet kan man även använda sig av telefon för att få information om det objekt man söker. Då är man beroende av öppettider och att personal har tid att svara.

Steg 2 Tillgång: I avseendet tillgång har elektroniska böcker en fördel då det är ett ganska begränsat utbud jämfört med ett helt biblioteks bestånd. Finns dokumentet elektroniskt har man garanterad tillgång, annars kan man råka ut för att det är utlånat eller att det saknas. Pors nämner just hur attraktivt ett dokument är som en faktor som påverkar tillgängligheten. Även hur lång lånetiden är samt hur många exemplar som finns påverkar. Det slipper man dock tänka på när man lånar en bok elektroniskt.

Steg 3 Pris: Minst kostnad (även i tid) blir det för den person som har tillgång till bredband och kan ladda hem dokumentet direkt. Dahlén menar att hur stor

sökkostnaden blir är avgörande om användaren beslutar sig för att skaffa dokumentet eller ej.

Steg 4 Kostnad: I det här fallet är kostnaden per utlån desamma. Fördelen med elektroniska böcker är att man slipper skicka eventuella påminnelser om försening, inga avgifter behöver tas ut vid försening vilket minskar det administrativa arbetet. Man behöver inte heller fysiskt hantera boken

Steg 5 och 6 Förståelse och godtagbarhet: Förståelse och godtagbarhet spelar inte någon större roll om boken är elektronisk eller tryckt. De två sista stegen, menar Buckland, är ett bredare perspektiv där man ser informationen som kunskap.

Enligt Bucklands teori är elektroniska böcker överlägsna böcker med tryckt text, men det förutsätter att vissa krav är uppfyllda, tex tillgång till Internet. Hur man sedan kan förstå och ha nytta av boken är upp till användaren. Buckland menar att om man avvisar eller inte förstår dokumentet så har heller inte någon information nått fram till användaren (Buckland 1992).

Hur beskriver användare sin syn på elektroniska böcker?

Utifrån de intervjuer och samtal jag genomfört drar jag slutsatsen är det är ganska få som lånar böcker elektroniskt, och vet vad elektroniska böcker är. Det stämmer även med den statistik som jag fått från biblioteken. Efterfrågan verkar inte vara så stor, eller så beror det på att flertalet inte har möjligheten att utnyttja denna tjänst på grund av att man saknar de tekniska förutsättningarna. De två användare som använder elektroniska böcker i de samtal jag genomfört verkar låna elektroniska böcker sporadiskt och ser det mer som ett komplement till övriga böcker. Mitt intryck har blivit att låntagare av elektroniska böcker är en yngre person som redan besöker biblioteket regelbundet.

I några artiklar har avgifter för elektroniska böcker nämnts (bl a Johansson 2002 och Stenlund 2002). Vid de intervjuer som jag genomförde var det inte något som bibliotekarierna nämnde. Skulle de böcker som lånas ut av biblioteket (via eLib) avgiftsbeläggas skulle utlåningen antagligen sjunka drastiskt. Enligt de samtal jag haft med användare lånas elektroniska böcker från biblioteken mest för nöjes skull, och istället för att betala skulle man antagligen hellre låna en tryckt bok. Även Pors (1994) menar att begränsning genom avgifter inte är att rekommendera. De fall där en avgift kan accepteras är utlån av elektroniska böcker till studenter. Studenter är beroende av böcker för att kunna klara av sina kurser, och jag antar att man skulle kunna tänka sig betala en avgift för att ha tillgång aktuellt kursutbud. Avgiften måste dock vara rimlig i förhållande till vad det kostar att köpa tryckt kurslitteratur.

Vad har bibliotekarier och användare för tankar om elektroniska böcker i framtiden?

Hur framtiden för elektroniska böcker skall se ut på bibliotek är svårt att säga, menar bibliotekarierna A och B. Det som snart kommer till deras bibliotek, och som redan finns, är elektroniska ljudböcker och även i formatet Mp3. Sedan är det förstås den tekniska utvecklingen som skall förbättras, vilket nämns i intervjuerna. Dahlström

(Dahlström i Johansson 2002), menar även att utbudet kommer att se annorlunda ut i framtiden. Han, liksom Rippel (Rippel i Jander 2002) pekar på att copyrightfria böcker skulle vara till fördel för biblioteken, inte minst kostnadsmässigt. Dahlström ser även att förlagen styr stor del av marknaden. Bibliotekarie B, som hade hoppats på förlaget Studentlitteratur skulle kunna erbjuda elektroniska böcker, är ett exempel där man inte kunnat komma överens. De användare som jag intervjuat tycker det är svårt att säga något om framtiden. Man anser, liksom bibliotekarierna, att det är tekniska lösningar som kommer utvecklas.

Man kanske också behöver omdefiniera bibliotekets roll, som Nilsson pratar om i kap 1.1 (Zorn 1999). Enligt Buckland (1992) motsvarar dagens bibliotek det automatiserade. Än så länge är biblioteken inte redo att gå över helt till ett elektroniskt bibliotek, men de satsningar man gör syftar till en övergång. Jander (2002) visar också på att bibliotekens val medvetet ökar den elektroniska samlingen. Idag verkar det som man är nöjd med sitt utbud och den satsning man gjort. Man har tillgång till det och utbudet utökas kontinuerligt. Pors (1994) menar att man måste utgå från användaren när man planerar samlingen och genomföra användarundersökningar. Detta har bibliotek A gjort, men det gav väldigt lite gensvar.

Egna reflektioner

De två biblioteken som ingår i min uppsats har relativt lika förutsättningar för utlån av elektroniska böcker. Ändå verkar intresset vara större på bibliotek A än på bibliotek B. Det är stor skillnad på utlåningen mellan de två olika biblioteken. Läsplattorna, som man lånade ut i början på bibliotek B, kan ha påverkat låntagarna negativt på så sätt att man har tyckt att det har varit svårt och besvärligt att låna elektroniska böcker och inte provat på det igen. Den marknadsföring, som bibliotek A gjorde med hjälp av pressmeddelanden, verkar ha fått en mycket positiv inverkan

För att man skall se fördelar med elektroniska böcker krävs det att man som användare har vissa förutsättningar. Man måste ha tillgång till Internet och man bör ha tillgång till en bra skärm att läsa på, eller en handdator. Uppfyller man dessa "krav" kan man se fördelar med elektroniska böcker såsom att man lätt kan ladda hem olika typer av böcker, det är gratis och man behöver inte lämna tillbaka dem. Dock finns det nackdelar, bland annat är utbudet än så länge ganska begränsat jämfört med vad man på biblioteket kan erbjuda i tryckt form. Vad man anser om att läsa en hel bok vid en skärm är även en avgörande fråga. Man kan anta att det är här som elektroniska böcker, kanske framför allt skönlitteratur, faller. Böcker med tryckt text är än så länge något som de flesta väljer, kanske just för det lätthanterliga formatet. Dock skall man inte underskatta handdatorer som ändå kan rymma flera böcker, vilket gör dem till ett mer kompakt format. Men kanske är de ännu inte så smidiga som man önskar.

Utifrån de samtal jag genomfört verkar användandet av elektroniska böcker framfört allt vara mer vanligt bland yngre människor. Kanske är nyfikenheten och lusten av att prova på något nytt lättare för yngre människor? Kanske är det denna målgrupp som biblioteket bör satsa på för att förankra nya användare till elektroniska böcker? Beroende på vilken livsstil man har, kan elektroniska böcker passa olika bra för olika användare. Sedan kan den sociala biten, att komma till biblioteket för att träffa folk,

vara viktig för många. Hur kommer biblioteken att se ut om det i framtiden bara finns elektroniska böcker och andra medier i samma form? Vad kommer vi då att göra på biblioteket? Just nu verkar biblioteken ha intagit läget ”status quo”. Man använder sig också av samarbete mellan olika bibliotek genom att man delar på avtalet med eLib. Bibliotekarie B nämner samarbete med förlag, och kanske kan det bli något i framtiden.

Behövs elektroniska böcker? Feather och Sturges menar att elektroniska böcker skall produceras endast när de kan erbjuda ytterligare något mervärde än vad pappersboken gör (Feather & Sturges 2003, s. 171). Är elektroniska böcker ett sätt att marknadsföra böcker med tryckt text? Man läser t ex den elektroniska boken som en introduktion och sedan går man hellre och köper den i pappersformat. eLib använder sig av en tjänst (en slags prenumeration som man kan anmäla sig till) som kallas ”Dagens e-snitt”, vilken innebär att man under fem dagar får ett avsnitt ur en aktuell bok. Varje avsnitt skall ta cirka fem minuter att läsa, och man får dem skickade till sin e-postadress gratis. I första utskicket får man också en kort presentation av författaren, och en recension av boken. Tanken är sedan att man skall låna/köpa den elektroniska boken via företagets webbsida. Varje vecka startar en ny bok. Den här typen av marknadsföring är effektiv, när man väl börjat läsa boken vill man gärna fortsätta. Marknadsföringen har man som konsument själv valt, och man kan också avsäga sig utskicken när man önskar.

Både Buckland (1992) och Westlin Green (2003) tar upp hur de lokala samlingarna påverkar biblioteket. Till stor del beror det på hur biblioteken skall utformas i framtiden. Bl a Buckland (1992) skriver om hur användaren skall kunna serva sig själv med information. Lee (Lee i Westlin Green 2003) menar med begreppet disintermeditation att bibliotekariens tid som informationssökare kan vara över. Allt faller tillbaka på hur biblioteken kommer att se ut och vilken roll de skall spela. Dick Brass från Microsoft menar att år 2008 är den elektroniska boken lika stor som pappersboken, och från år 2020 är pappersboken ett museiföremål (Brass i Neuman 2004, s. 52). Än så länge känns dessa visioner ganska långt borta.

Jag tror att elektroniska böcker kommer vara ett komplement till böcker med tryckt text i många, många år framöver. Vanliga pappersböcker är än så länge starkt förknippat med läsning, och känslan att hålla i en bok och bläddra kan vara svår att ersätta. Inom snar framtid kommer kanske många av oss ha små handdatorer i väskan som vi tar fram på bussen eller tåget och läser den senaste pocketboken som man laddat ned från biblioteket. Statistik från biblioteken visar ökad användning av handdatorer, men frågan är hur många tekniska prylar man orkar bära med sig. Dock kommer säkerligen dessa tekniska prylar att kunna komprimeras och kunna utföra flera funktioner. Samtidigt är det väl många som brukar somna på kvällarna med en bra bok, men hur skulle det fungera med t ex en läsplatta eller handdator? För, ”... inte kan man somna med huvudet i en elektronisk bok?” (Abrahamsson, 1999).

5. SAMMANFATTNING

Syftet med uppsatsen var att undersöka hur elektroniska böcker fungerar på bibliotek under hösten 2004 och vintern 2005. Tanken var också att kunna jämföra bibliotekariers och användares syn på elektroniska böcker, och se om dessa uppfattningar skiljer sig åt eller överensstämmer. Mina frågeställningar var:

- Vad menas med elektroniska böcker och hur fungerar det praktiskt?
- Hur har elektroniska böcker implementerats av bibliotekarier på bibliotek och på bibliotekens webbsidor?
- Hur beskriver användare sin syn på elektroniska böcker?
- Hur tror bibliotekarier och användare att elektroniska böcker på bibliotek kommer se ut i framtiden?

För att kunna besvara mina frågeställningar har jag använt mig av litteraturläsning, kvalitativ intervju med 2 bibliotekarier på skilda bibliotek, som jag kallar A och B, samt samtal med användare.

Elektroniska böcker introducerades i slutet av 2002 på de bibliotek som jag undersökt. Båda bibliotekarier anger att syftet var att prova på och utöka sin katalog samt att kunna erbjuda användarna ytterligare en tjänst. Genom samarbete i länet har ett flertal bibliotek gått samman och delar på ett avtal med e-bokdistributören eLib. Bibliotek A är huvudansvarig, och de övriga biblioteken, bland annat bibliotek B, länkar via sina webbsidor till detta bibliotek. Användarna lånar böckerna via sitt biblioteks webbsida. Vid starten genomfördes olika typer av marknadsföring, men i dagsläget har man inga speciella kampanjer. Utlåningen av elektroniska böcker är än så länge väldigt liten, men enligt statistik kan man se att det ökar, om än långsamt. Fördelen med dessa böcker är biblioteken slipper den fysiska hanteringen av böcker, man behöver bara ett exemplar eftersom att flera personer kan låna samma bok och man behöver inte skicka påminnelser etc.

Enligt de samtal jag genomfört är det få personer som känner till elektroniska böcker, och än färre som har utnyttjat det. De som inte har provat på det tycker att det verkar svårt och menar att de hellre läser böcker med tryckt text. De som utnyttjat det ser fördelar som att man snabbt får tillgång, det är gratis och man slipper lämna tillbaka boken. Dock är utbudet ganska begränsat. Både bibliotekarier och användare har svårt att säga hur elektroniska böcker kommer att se ut i framtiden. Båda grupper är ändå ense om att det kommer att ske någon form av teknisk utveckling. Det är framför allt skärmar som behöver förbättras så läsningen underlättas.

Sammanfattningsvis kan man säga att elektroniska böcker idag är en liten del av bibliotekets utbud. Få användare utnyttjar det och enligt de samtal jag gjort vet de flesta inte vad det innebär. Biblioteken har inte heller gjort några större satsningar på att marknadsföra tjänsten. Det kommer antagligen att ske förändringar i fråga om utbud och förutsättningar för skärmläsning inom en snar framtid. Trots att elektroniska böcker funnits i ett antal år, är detta fenomen fortfarande i startgroparna. Elektroniska böcker och böcker med tryckt text kommer förmodligen att leva sida vid sida lång tid framöver. Än så länge får man se de elektroniska böckerna som ett komplement till övriga böcker.

KÄLLFÖRTECKNING

Tryckta källor:

Abrahamsson, Örjan (1999). En ny sida av litteraturen. I vår lanseras e-boken i Europa. *GT-Expressen*. 1999-02-02. Avd. KUL, s. 4.

Backman, Jarl (1998). *Rapporter och uppsatser*. Lund: Studentlitteratur.

Buckland, Michael (1991). *Information and Information Systems*. London: Praeger.

Dahlén, Micael (2002). *Marknadsföring i nya media – marknadsföring i kubik*. Malmö: Liber.

Feather John & Sturges, Paul (2003). *International Encyclopaedia of Information and Library Science*. 2nd ed. London: Routledge

Jander, Katarina (2002). *2001: ett äventyr: Implementering av e-böcker i det digitala biblioteket*. Lund: Biblioteks- och informationsvetenskap, Universitetet.

Johansson Benthorn, Lars (1987). Den elektroniska boken är redan här. *Svensk bokhandel*, årg. 36, nr. 16, s 10.

Neuman, Ricki (2004). E-boken har blivit etablerad. *Svenska Dagbladet*. 2004-02-06. Avd. Kultur, s. 52.

Pors, Niels Ole (1994). *Tilgaengelighed og graesning*. Ballerup: Danmarks Biblioteksforenings Forlag.

Stenlund, Annika (2002). Nya satsningar på e-böcker. *Biblioteksbladet*, årg. 87, nr. 8, s. 3-4.

Sundelin, Inger (1999). Genombrott väntas för e-böcker. *Dagens Nyheter*, 1999-09-02, avd. ITB, s D01 (A6).

Trost, Jan (1997). *Kvalitativa intervjuer*. (2: a upplagan). Lund: Studentlitteratur.

Westlin Green, Jenny (2003). *Den gränslösa samlingen: De fria webbresurernas plats i beståndsutvecklingen på några svenska forskningsbibliotek*. Borås: Biblioteks- och informationsvetenskap, 2003:3.

Widerberg, Karin (2002). *Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.

Zorn, Henriette (1999). Vilka är bibliotekens uppgifter i den elektroniska bokkedjan? *Biblioteksbladet*, årg. 84, nr. 8, s 10.

Elektroniska källor:

Bibliotekstjänst (2004) [<http://www.btj.se>] 2004-10-08

Buckland, Michael (1992). *Redesigning Library Services – A Manifesto*.
[<http://sunsite.berkeley.edu/Literature/Library/Redesigning/html.html>] 2005-02-23

Dahlström, Mats (1999). Lastbara böcker
[<http://www.adm.hb.se/personal/mad/lastbart.htm>] 2004-09-17

eLib (2004) [<http://www.elib.se>] 2004-09-27

Isenberg, Daniel (2004)
[<http://www.ihu.his.se/~a01danis/SwitchEnuppsats.pdf>] 2004-09-24

Johansson, Andreas (2002). E-böcker dyra för biblioteken. *Dagens Nyheter* 2002-12-05
[<http://www.dn.se/DNet/road/Classic/article/0/jsp/print.jsp?&a=84992>] 2004-09-17

Åkerman, Christer (2004). Deckare går även bra som e-böcker. *Ny Teknik*, 2004-09-01
[http://www.nyteknik.se/pub/ipsart.asp?art_id=35944] 2004-09-10

Övriga källor:

Intervju med bibliotekarie A 2004-11-29

Intervju med bibliotekarie B 2004-12-06

Samtal med användare januari 2005

Statistikuppgifter från Bibliotek A

BILAGA 1

INTERVJUGUIDE TILL BIBLIOTEKARIER

Elektroniska böcker på biblioteket

- Hur kom ni i kontakt med elektroniska böcker?
- Varför har ni valt att använda er av elektroniska böcker?
- Har man fått någon respons från användarna, och i så fall vad?
- Hur skall elektroniska böcker anpassas i bibliotekets samling? Hur skall de bli en del?

Distributörer

- Har ni kunnat välja mellan olika e-bokdistributörer?
- Hur ser supporten från distributören ut?

Användare

- Har det funnits önskemål från användare? Vilken typ av böcker efterfrågas?
- Ser ni några typer av användare som använder elektroniska böcker mer än någon annan grupp?

Tillgängliggörande

- Hur skall elektroniska böcker tillgängliggöras från bibliotekets hemsida?
- Gör man någon reklam för elektroniska böcker på det fysiska biblioteket?

Framtid

- Hur tror ni biblioteken ser ut i framtiden när det gäller elektroniska böcker?

BILAGA 2

FRÅGOR TILL ANVÄNDARE

Kön:

man kvinna

Ålder:

20-29 30-39 40-49 50-59 60-<

- Känner du till elektroniska böcker (e-böcker)?
- Har du lånat elektroniska böcker på ditt bibliotek?
(Vid svar nej, fråga varför)
- Hur fick du reda på att det finns elektroniska böcker att låna på ditt bibliotek?
- Hur ofta lånar du elektroniska böcker?
- Vilken typ av elektroniska böcker lånar du?
- Vad tycker du om elektroniska böcker? Positivt och negativt.
- Hur tror du elektroniska böcker på bibliotek kommer att se ut i framtiden?